

Pisac Emerik Pavić iz Budima *Od Oca Slovinskoga*

dr. sc. Franjo Emanuel Hoško*

Sažetak

Emerik Pavić (Budim, 5. siječnja 1716. – Budim, 15. travnja 1780.) hrvatski i latinski pisac, bio je član franjevačke pokrajinske zajednice Bosne Srebrene (1734.-1757.) i zatim Provincije sv. Ivana Kapistranskoga. Bio je predavač filozofije u Baji (1743.-1746.), da bi se odmah poslije rada u toj visokoj školi vratio u Budim i u rodnom gradu ostao sve do smrti, i to najprije kao profesor teologije na Generalnom učilištu (1750.-1761.) i dva desetljeća kao dekan tog učilišta. Po obrazovanju i kulturi je bio enciklopedist: pisao je hrvatski i latinski, u stihu i prozi. Njegova bogata bibliografija, kako objavljena djela tako spisi u rukopisu, svjedoče da je bio vrstan teološki znalac, bibličar, homiletski i katehitički pisac, filolog, gramatičar i povjesničar, a preveo je i medicinski spis s latinskoga na hrvatski jezik. Pripadao je hrvatskom kulturnom krugu u Budimu koji je nastao djelovanjem visokih škola hrvatskih franjevacu u Budimu. Djelovanje tog kruga ima izrazit etnocentrički značaj, jer se njegovo djelovanje odvija u etničkoj dijaspori, daleko od hrvatskog etničkog područja, ali je upravljeno cijelom hrvatskom narodu. Pripadnici tog osobitog kulturnog kruga djeluju od samog početka XVIII. stoljeća pa do druge polovice XIX. Pavić je širinom svog kulturnog zanimanja i brojem svojih spisa najplodniji njegov pripadnik u XVIII. stoljeću. Njegova djela pokazuju da je vjeran naslijeđenoj kulturnoj tradiciji svojih prethodnika, ali da je upravo on i nadahnitelj svojih sljednika, osobito prevoditelja Svetoga pisma Matije Petra Katančića. Pavić je svoja hrvatska djela pisao na štokavskoj ikavici i namijenio ih je svima koji su je njegovali, ali je opravdano tvrditi da ih je prvenstveno namijenio Hrvatima u mađarskoj dijaspori, stanovnicima Podunavlja i Potisja, Bačke i Baranje i Banata. Pavić je začetnik i katoličkog prosvjetiteljstva u hrvatskoj književnosti. Razumljivo je da se upravo on s njime prvi sreo, jer je Budim blizu srednjoeuropskim kulturnim i političkim središtima i zato je blizu kulturnim mijenama u društvu i u Crkvi u drugoj polovici XVIII. stoljeća. Tada se u zapadnoj i srednjoj Europi razmahao iluminizam, a u Crkvi obnovno katoličanstvo iz pologa kasnog jansenizma. Obnovno katoličanstvo ili katoličko prosvjetiteljstvo je po sadržaju još uvijek bilo u okviru katoličke obnove poslije Trident-

* red. prof. u mirovini, Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu, Teologija u Rijeci

skog sabora pa naglašava zaboravljene programe i ideje tog sabora jer ih je previdio katolički barok. Sadržajem ta Pavićeva djela odudaraju od tradicionalne literature katoličke književnosti i zato je u nekim Pavićevim djelima zamjetljiva njegova zainteresiranost za obnovno katoličanstvo. Ta Pavićeva djela predstavljaju značajan idejni i sadržajni iskorak iz matice katoličke barokne književnosti, pa ih se može prepoznati i u programu obnovnog katoličanstva koji je sastavnica jozefinizma.

Ključne riječi: Emerik Pavić, hrvatski književnik, pisac i pjesnik na hrvatskom i latinskom jeziku, hrvatski budimski kulturni krug, katolička obnova, obnovno katoličanstvo.

Uvod

Suvremenici i sugrađani Emerika Pavića, žitelja dalekoga grada Budima u XVIII. stoljeću, cijenili su ga zbog njegova rada, osobito zbog njegovoga nastojanja oko obnove „jasnosti i svitlosti jezika iliričkog“. U to vrijeme bio je uobičajen panegirik piscu neke knjige s brojnim baroknim frazama, ali je uvijek moguće u njemu otkriti i povijesno relevantne činjenice. Stoga treba navesti da je Pavićevoj knjizi *Ogledalo temelja vire i zakona katoličanskoga*, objavljenoj 1759. u Budimu, njegov sugrađanin Ivan Pajvanović napisao u dodatku knjige *Čestitovanje pivalačko sverhu /Svetog/ Pisma u jezik slovinski prenesenog pisaocu prikazano*. Ono je vrijedan dokument o značenju Pavićevog pisanja među Hrvatima u Budimu, a i za Hrvate općenito, jer Pajvanović piše:

*Slavi se varoš ova poglavita s takvim građanom.
Ti se od oca rodi slovinskoga
I mati jesti kolina istoga.
... Nastojiš vazda da budeš u trudu
koj kripostan jeste i koristan svemu narodu...
Ovi pak nauk narodu Slavomu
daje poštenje, jer izgubljenomu
vrati se jasnost jeziku i svitlost Iliričkomu.
... Pavić Emeriče!
On je svoj narod mlogo poljubio
trudeći se za njegov.*

Pavića su cijenila i njegova braća franjevci, i to ne samo zbog učenosti nego i zbog uzornog franjevačkog života pa zapisuju povodom njegove smrti: „odlikovao se je pobožnošću i uzornim redovničkim životom“;¹ „bio je muž znanjem i pobožnošću uzoran“;² „odlikovao se znanjem i pobožnošću“.³

¹ Arhiv franjevačkog samostana u Slavanskom Brodu, *Liber decretorum regionum...* /19/

² Isti arhiv, Clemens OROVCSANIN, *Notatu quaedam digniora*, /20/

³ Arhiv franjevačkog samostana u Cerniku, *Necrologium*, ad diem

Pavićeva pripadnost budimskom hrvatskom kulturnom krugu

Nas zanima Pavić kao pisac pa ne smijemo zaobići sud povjesničara hrvatske književnosti Tome Matića kad bilježi da je Pavić zbog broja objavljenih knjiga bio „neobično plodan franjevački pisac“ (Matić 1945, 46), a nezanemariv je i sud književnika i povjesničara književnosti Ante Sekulića koji tvrdi da je Pavić jedan od „najplodnijih pisaca starije književnosti naših Bunjevaca i Šokaca“ (Sekulić 1969, 34-39, 107-109). U naše su pak vrijeme „tihi pregaoci“ Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu organizirali pod vodstvom Pavla Knezovića i Marka Jerkovića od 23. do 25. svibnja 2013. u Osijeku znanstveni skup o Emeriku Paviću i na njem nastojali što cjelovitije predstaviti i prosuditi sveukupnost Pavićevog literarnog zanimanja i što bolje predstaviti neka njegova djela. Lako ćemo doći do *Zbornika o Emeriku Paviću* koji sadrži radove tog znanstvenog skupa.⁴

Osnovne bilješke o Pavićevom životu

Pavić se rodio 5. siječnja 1716. u Budimu; krsno mu je ime bilo Ivan. Kod isusovaca u Budimu je 1734. završio gimnaziju i iste godine u Velikoj stupio među franjevce Bosne Srebrene. Na franjevačkim školama stekao je visokoškolsku izobrazbu: filozofiju je studirao u Budimu (1736.-1739.), gdje je slušao predavanja Nikole Kesića († 1739.), također Budimca, danas znanog po tome što je priredio novo izdanje Bundalavićevog hrvatskog biblijskog lekcionara. Pavića je Kesić smatrao sposobnim studentom jer ga je izabrao da 1738. brani njegove postavke iz sveukupnog nastavnog programa filozofije u Baču.⁵ U toj raspravi prigovore su iznosili Stjepan Vilov i Filip Lastrić. Dok je još studirao filozofiju, zaređio ga je 2. III. 1738. za đakona kaločki nadbiskup Gabrijel Patačić, a 1. veljače 1739. je primio red prezbiterata; mladu misu je slavio 8. veljače 1739. u isusovačkoj crkvi u Budimu. Studij teologije je nastavio na franjevačkoj visokoj bogoslovnoj školi u Budimu (1739.-1742.) i slušao predavanja Antuna Pavlovića, Petra Lipovca i Josipa Jankovića. Koliko je poznato, u dva je navrata sudjelovao u javnim teološkim raspravama: 25. rujna 1741. i opet 10. lipnja 1742. i branio teze svog profesora Petra Lipovca; prvi put je rasprava bila u Somboru, a drugi u Budimu; kod druge rasprave teze su bile *ex tractatu Mysteriorum Incarnationis*, tj. o *otajstvu utjelovljenja*. Četvrtu godinu teologiju su mu predavali profesori Filip Radić, Franjo Ivanović i Ivan Lukić na bogoslovnoj školi u Osijeku. Odmah po završetku školovanja Pavić se prijavio na natječajni ispit za profesora filozofije i položio ga 21. travnja 1743. u Budimu te već u jesen te godine preuzeo katedru na filozofskom učilištu u Baji gdje je predavao tri godine filozofske predme-

⁴ *Zbornik o Emeriku Paviću*. Pavao Knezović, Marko Jerković (ur.), Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2014.

⁵ Nikola Kesić (Budim, 1709. Taban, danas dio Budimpešte, – 10. lipnja 1739.), član Bosne Srebrene. Studij teologije je završio u Budimu i ondje je 1732. zaređen za svećenika. Kad je položio ispite za profesora filozofije i teologije, predavao je skotističku filozofiju na filozofskom učilištu u Budimu (1736.-1739.). Izabran je 1739. za gvardijana u Baji gdje je dvorio oboljele od kuge i sam od nje obolio i umro (Hoško 2010, 293).

te.⁶ Već 9. ožujka 1750. se natjecao u Požegi za katedru dogmatskog bogoslovlja na visokoj bogoslovnoj školi u Budimu i uspješno položio ispit pred komisijom kojoj je predsjedao pravnik Josip Janković, njegov negdašnji profesor. Predavanja na bogoslovnoj školi Generalnog učilišta u Budimu je započeo 9. svibnja 1750. i ondje predavao deset godina.⁷

O Pavićevu teološkom profesorskom radu svjedoče i njegove četiri tiskane javne rasprave s tezama iz dogmatskog bogoslovlja: *Spes evacuata – Ishlapljela nada* (Budae 1754.), *Theses de visione beata – Postavke o blaženom gledanju* (Budae 1754.), *Positiones theologicae – Teološke postavke* (Budae 1757.) i *Propugnatio thesium de Sanctissima Trinitate – Rasprava o postavkama o Presvetom Trojstvu* (Budae 1759.). Uz te objavljene popise teza teoloških rasprava pripremio je teze i vodio javne rasprave gotovo svake godine: prvi put 25. srpnja 1751., zatim u srpnju 1752., opet 17. lipnja 1753., 20. veljače 1755. na teze *de sacramentis in genere – općenito o sakramentima*, onda 24. travnja 1756. o tezama *de Deo uno – o jednom Bogu*, 29. svibnja 1757. iz kolegija *de Angelis – o anđelima* i još 4. lipnja 1758. godine.⁸ Po završetku nastavnicičke službe proglasio ga je provincijal Leisner 10. veljače 1761. lektorom jubilatoma, tj. profesorom emeritom, ali je Pavić i nadalje ostao bliz budimskim visokim školama jer je gotovo dva desetljeća bio njihov dekan, prema vlastitim riječima „škula vladalac“. Umro je 15. travnja 1780. u Budimu.

Na Pavićev razvitak neposredno su utjecali njegov profesor filozofije Nikola Kešić († 1739.), a napose njegov profesor teologije te teološki i vjerski pisac Stjepan Vilov († 1747.).⁹ Vilov ga je uveo u kulturni život budimskih Hrvata kad mu je 1746. prepustio uredništvo hrvatskog kalendara.¹⁰ On mu je pomogao i u stjecanju ugleda unutar vlastite franjevačke zajednice jer ga je još kao studenta teologije 1741. poveo sa sobom kao tajnika dok je obavljao kanonski pohod bugarskih franjevaca. Vilov je najvjerojatnije ishodio da je Pavić 1746. iz Baje došao u Budim da mu bude zamjenik u službi samostanskog poglavara, a zatim ga je Pavić naslijedio u toj službi

⁶ AFSB, *Protocollum*, I, 59, 80, 88, 92; AFSB, Spatzierer, Jacobus, *Series conventuum Bosnae Argentinae 1741-1743*, conventus Bajae; AFSB, *Repetitorium Kaizer*, 197.

⁷ AFSB, *Protocollum*, I, 140, 293, 299, 331, 342, 347, 372, 450; AFSB, *Repetitorium Kaizer*, 205; AFSB, *Liber residentiae Paxiensis*, ad annum.

⁸ AFSB, *Protocolum*, I, 156, 168, 204, 225, 253, 254.

⁹ Stjepan Vilov (Budim, potkraj XVII. st. – Budim, 5. studenog 1747.). Stupio je 1709. među franjevce Bosne Srebrene u Iloku, filozofiju i teologiju je studirao u Italiji. Postigao je naslove profesora filozofije i teologije da bi predavao filozofiju u Budimu (1721.-1724.) i teologiju najprije u Osijeku (1724.-1729.) i zatim u Budimu (1729.-1739.). Ostao je i nadalje u Budimu u službi dekana Generalnog učilišta, ali i samostanskog starješine (1732.-33., 1740.-43., 1746./47.). Bio je i član upravnog vijeća Bosne Srebrene za provincijala Luke Karagića (1735.-1738.). Provincijal Filip Lastrić mu je 1742. povjerio da s profesorima budimske bogoslovne škole pripravi statute Provincije. Nije poznato je li to učinio jer danas nema takvih statuta iz tog vremena. U rukopisu su sačuvana tri njegova spisa teoloških predavanja, a tiskom su objavljena dva njegova djela kontroverzističke literature s pravoslavnim kršćanima na hrvatskom jeziku. Pavić ga smatra začetnikom hrvatskog pravopisa (Pavić 1768, 114-117; Hoško 2010, 559; Hoško 2010a, 95-108; Stolac 2015).

¹⁰ AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 345.

(1747./48.). Od 1748. do 1750. Pavić je bio tajnik provincije Bosne Srebrne i provincijala Petra Lipovca.¹¹ Nastavio je obavljati upravne službe najprije kao definator, tj. vijećnik u upravnom tijelu Bosne Srebrene (1748.-1751.), a zatim i u vodstvu provincije sv. Ivana Kapistranskoga (1760.-1764.). U ime pak vrhovne uprave Franjevačkog reda obavio je kanonsku vizitaciju kod franjevaca u Bugarskoj u dva navrata, 1762. i 1769. godine.

Zauzetošću povjesnika hrvatske književnosti istaknuti su glavni pravci Pavićeva literarnog zanimanja, premda je u njihovim radovima do danas ostala nepotpuna bibliografija njegovih spisa. Najpotpuniju bibliografiju Pavićevih djela predložili su Ivan Kukuljević (1860, 119-121) i Ante Sekulić (1969a, 99). Obojica navode po 19 djela, ali po 7 različitih, što znači da njihovim popisima treba pribrojiti po 7 novih knjiga. Ni tako proširena bibliografija Pavićevih djela nije potpuna. Treba još pribrojiti knjige koje 1770. spominje, čini se, sam Pavić u kronici franjevačkog samostana u Budimu.¹² Budući da ta bilješka sadrži samo sadržajne naslove djela, predstoji zadatak utvrditi točne naslove tih knjiga, pronaći ih i prirediti bibliografski opis. Spomenuti zapis ističe da je Pavić napisao: *Libellus infirmorum, item libellus viae Crucis, Principia latina versa in Illyrica, Vocabularium, Libellus de gratiis B. V. M. Radnensis, item libellus Tertii ordinis S. Francisci Illyricus, item praecatorius libellus latinus* (*Knjiga namijenjena bolesnicima, Križni put, Latinska početnica prevedena na hrvatski, Rječnik, Knjižica o milostima Majke Božje u Radni, Knjižica za Treći red sv. Franje, latinski molitvenik*). I na drugom mjestu se spominje da je Pavić priredio osnove hrvatske gramatike, *composuerit „Principia Illyrica“* (*Hrvatska početnica*), i to još 29. studenog 1746. po molbi tipografa.¹³ Bilo bi vrlo važno slijediti te dvije bilješke koje upućuju da se Pavić bavio ne samo pravopisnim pitanjima nego također gramatičkim i leksičkim. Doista bi bilo vrijedno utvrditi o kakvim je *početnicama* hrvatskoga i latinskog jezika riječ.

Pavićeva bibliografija

Još je uvijek otvoreno pitanje Pavićeve bibliografije, premda je očito da je on najplodniji pisac u Slavoniji i Podunavlju u drugoj polovici XVIII. stoljeća.¹⁴ Prema autorovim istraživanjima, Pavićeva bibliografija obuhvaća 35 jedinica.

¹¹ Petar Lipovac (Baja, oko 1700. – Baja, 8. kolovoza 1761.) je nakon studija i stjecanja kvalifikacije nastavnika filozofije i teologije u Italiji predavao na filozofskom učilištu u Baji (1726.-1729.), a teologiju na Generalnom učilištu u Budimu (1735.-1746.), što znači da je bio profesor i Paviću. U rukopisu je ostavio dio svojih bogoslovnih predavanja. Vodio je provinciju Bosnu Srebrnu kao kustod (1739./40.) i kao provincijal (1748.- 1751.) (Hoško 2010, 337).

¹² AFSB, *Protocollum conventus* Budae, I, 345.

¹³ AFSB, *Protocollum conventus*, I, 98.

¹⁴ Bogata je također literatura o Pavićevoj spisateljskoj djelatnosti: Alexius Horanyi: *Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum*. 3. Posonii 1777, 48-50; Gregorius Csepapovich: *Synoptico memorialis catalogus... provinciae S. Ioannis a Capistrano*. Budae 1823, 228, 301, 320; Ignjat Andrija Brlić: Uspomena jednog od naših glavnih i slavnih pisatelja. *Zora dalmatinska*, 3(1846), br. 12, 94, 95; Josip Forko: Crtice iz „slavonske“ književnosti u XVIII. stoljeću. *Izvišćaj*

1. *Principia Illyrica*. Budae 1746. (izgubljeno)¹⁵
2. *Exemplar encomiorum commodo juventutis seraphicae donatum*. Budae 1754.
3. *Jezgra nauka kerstjanskoga*. Budim 1754.
4. *Spes evacuata hoc est theses theologicae ex tractatu de visione beata*. Budae 1754.
5. *Opširni nauk kerstjanski s nadodanim duhovnim pismama*. Budim 1755.
6. *Tri dara duhovna s govorenjem predikatorskim navištena i istumačena*. Budim 1755.
7. *Positiones theologicae ex tractatu de Angelis*. Budae 1757.
8. *Ogledalo temelja vire i zakona katoličanskoga*. Budim 1759.
9. *Propugnatio thesium theologiarum de Sanctissima Trinitate*. Budae 1759.
10. *Exhortatio oratoria deducta et antecapitulariter dicta*. Budae 1760.
11. *Prosvitljenje i ogrivanje jesenskog i zimskog doba*. Budim 1762.
12. *Prišašće*. Budim 1762.
13. *Epistole i evanđelja priko godišnji nediljah i svetkovina*. Budim 1762.

realke u Osijeku, 1(1883/84), 24; 2(1884/85), 26; Josip Forko: Kako je P. Emerik Pavić u prošlom stoljeću u latinski jezik prevodio pjesme slavnoga fra Andrije Kačića. *Ibidem*, 5(1888/89), 20-26; Josip Jakošić: *Scriptores Interamniae. Građa za povijest književnosti hrvatske JAZU*, 2(1899), 123, 124; Stjepan Bosanac: Pavićevo „Nadodanje“ Kačićevu „Razgovoru ugodnom“. *Spomen-cvijec iz hrvatskih i slovenskih dubrava*, Zagreb 1900, 395-405; Milan Ogrizović: Kako je Emerik Pavić preveo Kačićev Razgovor ugodni. *Nastavni vjesnik*, 12(1904), 457-473; Milan Ogrizović: Latinski prijevodi Kačićevih i inih pjesama. *Narodna obrana*, 7(1908), br. 199; Dragutin Prohaska: Budimski lekcionari XVIII. vijeka prema bosansko-dalmatinskom od I. Bandulavića. *Zbornik V. Jagića*, Zagreb 1908, 562-566; Julijan Jelenić: *Ljetopis franjevačkog samostana u Kreševu*. Sarajevo 1918, 8-9; Lavoslav Glesinger: Prva medicinska knjiga na hrvatskom jeziku. Pavićev prijevod Salernitanskih regula. *Alma mater Croatica*, 4(1940/41), br. 2, 56-64; Tomo Matić: *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*. Zagreb 1944, 46, 52, 57, 88, 89, 119, 126, 133; Mihovil Kombol: *Povijest hrvatske književnosti do Preporoda*. Zagreb 1945; Dražen Grmek: Salerno i Hrvatska. *Liječnički vjesnik*, 75(1953), br. 9-10, 259; Dražen Grmek: Iz hrvatske medicinske prošlosti. *Spomen knjiga Zbora liječnika Hrvatske*, Zagreb 1954; Dražen Grmek: Rasprave i građa za povijest nauka, *Institut za povijest prirodnih, matematičkih i medicinskih nauka JAZU*, Knj. I, Zagreb 1963; Dražen Grmek: Hrvatska medicinska bibliografija, I dio, sv. 2, 17; Hrvoje Tartalja: Pravila Salernske medicinske škole. 200-godišnjica prve medicinske knjige na hrvatskom jeziku. *Saopćenja*, 11 (1968), 119-126; Ante Korljan: „Flos medicinae“ seu „Regimen sanitatis Salerni“. Uz 200. godišnjicu prve hrvatske tiskane medicinske knjige. *Vjesnik liječnika Dalmacije*, 2(1968), 8-10, 14-15; Ante Sekulić: Tri priloga hrvatskoj kulturnoj povijesti. *Kačić*, 2(1969), 90-99; Ante Sekulić: *Književnost bačkih Hrvata*. Zagreb 1970, 107-109; Krešimir Georgijević: *Hrvatska književnost od XVI. do XVIII. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*. Zagreb 1969, 216-218; Hrvoje Tartalja: O medicinskim rukopisima u Metropolitanskoj knjižnici u Zagrebu. *Saopćenja* (Pliva Zagreb), 19 (1970), 87-92; Romano Jasa: *Jugoslavenska bibliografija lekaraša i narodnih medicinskih rukopisa*. Beograd 1973; Jerko Fućak: *Šest stoljeća hrvatskog lekcionara*. Zagreb 1975, 10, 17, 19, 27, 226, 229, 245, 247, 253; Franjo Emanuel Hoško: Dvije osječke visoke škole. *Kačić*, 8(1976), 154, 155, 170, 172, 175, 177, 187, 189; *Ibidem*, 9(1978), 150, 165, 168; Franjo Emanuel Hoško: Topohistoriografsko djelo Emerika Pavića kao izvor za hrvatsku crkvenu i kulturnu povijest. *Kačić*, 9(1977), 71-81; Franjo Emanuel Hoško: Prosvjetno i kulturno djelovanje bosanskih i hrvatskih franjevaca tijekom 18. stoljeća u Budimu. *Nova et vetera*, 28(1978), sv. 1-2, 155-160; ; Franjo Emanuel Hoško: Saganski katekizmi i đakovački biskup M. F. Krtica. *Kateheza*, 1(1979), br. 3, 40.

¹⁵ *Principia Latina versa in Illyrica*. Budae prije 1770. – Spis spominje Pavić 1770. pod ovim naslovom.

14. *Fragmenta poetica e variis poeseos exercitationibus concinnata*. Budae 1762.
15. *Descriptio solita et rythmica regum, banorum caeterorumque slavinarum seu illyricorum*. Budae 1764.
16. *Via crucis pro usu provinciae s. Joannis a Capistrano*. Budae 1764.¹⁶
17. *Ramus viridantis olivae... seu paraphrastica et topographica descriptio provinciae nuper Bosnae Argentinae, jam vero S. Joannis a Capistrano nuncupatae*. Budae 1766.
18. *Prodromus asceticus recte ducens tramite ad spiritualis vitae perfectionem*. Budae 1767. = *Ascetički prethodnik pravog puta do duhovnog savršenstva*, Budim 1767.
19. *Flos medicinae*. Pestini 1768.
20. *Nadodanje glavnih događaja Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga nedavno na svitlost danomu*. Pešta 1768.
21. *Putovanje duhovno u stazice različitog bogoljubstva razdiljeno*. Pešta 1769.
22. *Jezgra rimskoga pravovirnoga nauka krstjanskoga za mladež*. Budim 1769. (prijevod Gollova katekizma s njemačkog).
23. *Ručna knjižica za utiloviti u zakon katoličanski obraćenike*. Pešta 1769.
24. *Treći sad illiti iztomačenje trećega reda*. Budim 1769. (to je Lipovčićevo djelo, a Pavić ga je priredio za tisak).
25. *Vocabularium*. Budae prije 1770. (izgubljeno).
26. *Libellus infirmorum*, 1770.
27. *Novi i glavni u dvanaest stazicah razdiljeni put nebeski*. Budim 1772.
28. *Psaltir iliti pisme Bogu posvećene kralja Davida*. Budim 1774. (rukopis; jedan primjerak je u sjemenišnoj biblioteci u Đakovu; prijepis Luke Jelića).
29. *Paedagogia christiana*. Budae 1771.-1774. (izgubljeno; vjerojatno rukopis).
30. *Protumačeni katekizam*. Budim 1775. (rukopisni prijevod austrijskog *Erläuterter Chatechismus*, predan đakovačkom biskupu M. F. Krtici).
31. *Mali katekizam*, Budim 1775. (prijevod *Der kleine Katechismus* I. Felbigera; u rukopisu predan M. F. Krtici).
32. *Kratki nauci i tumačenja sviu nediljnih glavnih evangjela*. Budim 1778.
33. *Oca poštovanog Goffine pravovirno po misalu crkvenom uregjeno književstvo*. Budim 1778.
34. *Knjige o sv. Pisma poroda i izhoda* (izgubljeni rukopis).
35. *Libellus de gratiis B. V. Mariae Radnensis* (rukopis; preradio ga je i izdao Marijan Jaić).

Takva plodna spisateljska djelatnost na hrvatskom i latinskom jeziku zadivljuje, ali i traži potpunije obrazloženje. Već čitajući samo naslove navedenih Pavićevih spisa nameće se udivljenje nad njegovim neobično širokim književnim zanimanjem. Zadivljuje tako širok izbor tema. Uz pun obzir prema Pavićevim spisima i širini literarnog zanimanja izraženoj u njegovih 35 pisanih djela, objavljenih i neobjavljenih, mogu se ti spisi po sadržaju i namjeni razvrstati u sljedeće skupine:

¹⁶ Najvjerojatnije je isti molitveni priručnik *Libellus viae crucis* koji 1770. spominje sam Pavić.

1. prigodni govori na latinskom jeziku,¹⁷
2. kalendari,¹⁸
3. teološki tezariji,
4. katehetička djela (Matić 1945, 46),
5. homiletska djela,
6. nabožna pučka literatura,
7. biblijski prijevodi (Georgijević 1969, 161),
8. povijesni spisi (Matić 1945, 125),¹⁹
9. poema medicinskog sadržaja,
10. hrvatske i latinske pjesme (Sekulić 1969a, 93),
11. pastoralni spisi,²⁰

¹⁷ Pavićevi prigodni govori na latinskom sabrani su u zbirkama: *Exemplar encomiorum commodo juventutis seraphicae donatum*, Budim, 1754. – *Primjer pohvala udijeljen na korist franjevačke mladeži*.

¹⁸ Kalendari su publikacije namijenjene svakodnevnoj izobrazbi puka. Potvrđuje to njihov sadržaj jer uključuje: godišnji kalendar s naznačenim blagdanima, horoskopske znakove, popis planeta, vrijeme izlaska i zalaska sunca, duljinu dana i noći, popis važnih svjetskih događaja i popis europskih vladara, poučne stihovane sastavke u nastavcima, zagonetke, pripovijetke i dosjetke, kazalo sajmova, itd. Kalendar je, dakle, bio korisna knjižica, višestruko korisna u kućanstvu, prikladna ponuditi jednostavnim ljudima različita znanja na jednostavan i zabavan način. Premda su kalendari bili uobičajena literatura još u barokno vrijeme, osobito su se umnožili u prosvjetiteljsko vrijeme sredinom XVIII. stoljeća. Kako im je namjena bila za upotrebu u jednoj godini dana, danas ih se je vrlo malo sačuvalo. Milovan Tatarin upozorava da je Ignjat Alojzije Brlić u svoj kalendar 1842. prenio iz Pavićevih kalendara za godine 1761. i 1767. godinu odlomke iz *Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga* (Venecija 1756., prošireno izdanje 1759.) Andrije Kačića Miošića. Zatim je Pavić iz *Razgovora ugodnoga* preveo na latinski u prozi i dvanaest pjesama odlomke o hrvatskim kraljevima, banovima i više slavni vojškovođa u protuturskim ratovima u svom djelu *Descriptio soluta et rythmica regum, banorum caeterorumque heroum slavinorum seu illyricorum* (Budae 1764). U svojim kalendarima Pavić je objavio i stihove svoje knjige *Nadodanje glavni događaja Razgovoru ugodnome naroda slovinskoga* (Pešta 1768). Produba Pavićevog prijevoda Kačićevog *Razgovora* danas ukazuje da je Pavić vjerno prevodio sadržaj, ali je njegov prijevod izgubio Kačićevu pjesničku ljepotu (Tatarin 2006, 289-314; Borić 2014, 337-353).

¹⁹ Usp. Pavićev spis *Ručna knjižica za utiloviti u zakon katoličanski obraćenike*, Pešta 1769.

²⁰ Iz naslova se može zaključiti da je *Libellus infirmorum – Knjižica za bolesnike*, 1770. pastoralni priručnik. Pastoralno djelo je također spis *Ručna knjižica za utiloviti u zakon katolicsanski obrachenike; za narediti i na srchno priminute dovesti bolesnike i na smert odsugjene; I za privedi na spasonosni zakon razdvojnike* (Pešta 1769.) koji je namijenjen župnicima „i ostalima duhovnim nadstojnikom, a i istima pravovirnimama domaćinom“ pod navedenim naslovom nazivom. Namjena mu je višestruka, jer u „Pridgovoru“ sam Pavić obrazlaže namjenu knjige i dodaje: „Ova pak knjižica jeste jedno pravilo... (za) još i iste razdvojnike na pravi put spasenja izvodi(ti); događa bo se više puta, da se pravovirni na razdvojnike namire... kakono se je i meni istomu godine 1761. dogodilo u nikoj gostionici“ (nepag. str. 10). Prvi dio *Ručne knjižice* razlaže „ispovidanje vire i duhovnu likariju za bolesnike“ (1-71) i sadrži upute za redovitu pastoralnu brigu za bolesnike, dok drugi dio daje pastoralne upute za podjelu sakramenata osuđennicima različitih vrsta, čak i uputu „za poslušati ispovid jednog vilovnjaka jali vištice“ (98-100). Treći dio knjige ima kontroverzijiški sadržaj i predstavlja katekizam katoličke kontroverzije s pravoslavcima: „Od obraćenja na spasonosnu viru katoličansku iz Grčkog ili Istočnog zakona“ (111-168). Rasprava sadrži osam članaka i najprije donosi povijest raskola (111-137), a zatim četiri članka vjere koji razlučuju Istočnu i Zapadnu crkvu: prvenstvo rimskog biskupa (137-148), *filioque* (149-155), beskvasni kruh (155-162) i nauk o čistilištu (162-

12. kontroverzijski spisi (Matić 1945, 57).

Kad se još spomene da je Pavić pisao hrvatski i latinski (Gortan 1968, 127-129), a prevodio s njemačkoga, valja zaključiti da je po znanju i kulturnom zanimanju bio enciklopedist.

Nije isključeno zaključiti da su spomenuti Pavićevi profesori i prethodnici u Budimu svojim pisanjem i njemu utrli put u široko područje literarnog stvaralaštva. Ako je to i točno, Pavić svojim spisima nadilazi interese svojih prethodnika. Stoga njegovih trideset i pet pisanih djela, objavljenih i neobjavljenih, zadivljuju i ostavljaju još uvijek otvoreno istraživanje široke Pavićeve literarne zainteresiranosti.

Hrvatski budimski kulturni krug

Pavićev kulturni i književni rad odvijao se u ozračju kulturnog djelovanja koje je u Budimu nastalo početkom XVIII. stoljeća uz franjevačke visoke škole filozofije (1699.-1783.) i teologije (1710.-1783.). Ondje su franjevci od prvog upravitelja filozofske škole Mije Radnića († 1707.) pa do pretposljednog profesora jakobinca Ignjata Dominika Martinovića († 1795.) njegovali raznovrsno literarno stvaralaštvo. Pavić je u mladosti mogao upoznati djelatnike toga franjevačkog kulturnog kruga Ivana Kopijarevića Stražemanca († 1757.), Šimuna Mecića († 1735.), Antuna Bačića († 1758.) (Hoško 2013, 164-173) i Jeronima Filipovića († 1765.); neposredno su ga odgajali Lovro Bračuljević († 1737.), Kesić, Vilov i Josip Janković († 1757.), dok su mu drugovi u profesorskoj službi bili Antun Papušlić († 1766.), Jerolim Lipovčić († 1766.) i Luka Čilić († 1771.). U svom literarnom radu Pavić je njegovao književne tradicije svojih prethodnika i suvremenika. Nastavio je i proširio njihovu djelatnost te ju je ujedinio vlastitim stvaralaštvom. Preuzeo je Mecićevo prilagođavanje biblijskih tekstova za molitvene potrebe vjernika, Filipovićevo i Papušlićevo napor oko homiletičkih sadržaja, Bračuljevićevo zauzetost za promicanje pučke duhovnosti, Kopijarevićevo ostvarenja u historiografiji, Jankovićevo brigu za liturgijsku književnost, Bačićevo i Vilovljevo djelovanje na polju teološke kontroverzije, Kesićev zahvat na hrvatskom lekcionaru, Lipovčićev zanos za katehitičku literaturu te Mecićevo, Bračuljevićevo, Vilovljevo (Sekulić 1969a, 133), i Kesićevo traženja u oblikovanju hrvatskog pravopisa. Pavić je iznikao i razvijao se u tom osobitom kulturnom krugu koji su već prije njega stvorili hrvatski franjevci u Budimu. On je u tom kulturnom krugu našao svoje mjesto i razvio svoje široko i svestrano književno zanimanje. Ipak je Pavićev spisateljski i prevodilački rad tematski širi od područja interesa njegovih prethodnika i suvremenika, a brojem djela bogatiji.

Pojava i djelovanje tog hrvatskog budimskog kulturnog kruga opravdano nameće pitanje o počecima i naravi tog stvaralačkog središta. Razumljivo je da su profesori budimskih visokih škola tijekom XVIII. stoljeća ostavljali iza sebe filozofske i

168). Naravno, Pavić piše u duhu katoličke kontroverzijske književnosti, ali nastoji se izrađivati mirno, objektivno i bez ikakva omalovažavanja pravoslavnih kršćana. Budući da je na pisanje tog dijela knjige bio potaknut osobnim iskustvom, valja zaključiti da je želio pružiti potrebnu informaciju katolicima, kako bi u razgovoru s pravoslavnima mogli obrazložiti stav i naučavanje Katoličke crkve, a možda i uvjeriti pravoslavne u opravdanost svog naučavanja.

teološke priručnike te tzv. tezarije, tj. popise filozofskih i teoloških postavki koje su pred javnošću branili njihovi studenti. To je prvi razlog nastanka budimskog kulturnog kruga. Drugi je prihvaćanje književne baštine Mihovila Radnića, prvoga dekana filozofskog učilišta u Budimu, što je potakle budimske profesore da nastave i prošire njegovo književno djelovanje. Treći razlog nastanka ovog hrvatskog kulturnog središta u dijaspori je proširenost i brojnost hrvatskog življa u ugarskom Podunavlju i u samom Budimu što je kod stvaralaca budimskog kulturnog kruga bilo dovoljno jamstvo pripadnosti hrvatskom narodu i svim zbivanjima u njemu; drugim riječima: Budim je tada bio naravno mjesto hrvatskog kulturnoga stvaranja, i to kako zbog samih stvaralaca tako zbog onih kojima su bili namijenjeni plodovi tog stvaralaštva. Može se spomenuti i četvrti razlog za pojavu i djelovanje hrvatskog kulturnog budimskog kruga, a to je kulturna, napose književna tradicija koju su njegovali franjevci Bosne Srebrene još od početka XVII. stoljeća, da bi u XVIII. stoljeću novi franjevački pisci pružali nove priloge hrvatskoj književnosti.

U povijesti budimskog hrvatskog kulturnog kruga očita su povijesna razdoblja ovisna o diobi Provincije Bosne Srebrene. Diobe te franjevačke pokrajine bile su važne za povijest budimskih visokih škola nego i za povijest budimskog kulturnog kruga jer uvjetuju u njegovoj povijesti tri vremenski susljedna razdoblja.²¹ Tako u prvom razdoblju (1699.-1735.), tj. do prve diobe Bosne Srebrene, djeluju u Budimu franjevci rođeni u Hercegovini, Dalmaciji i Bosni, dok u drugom (1735.-1757.) i trećem razdoblju (1757.-1783.) među profesorima i kulturnim radnicima u Budimu nalazimo samo franjevce iz Slavonije, Srijema, Bačke i hrvatskih naseobina u južnoj Ugarskoj; u trećem pak razdoblju predavali su uz članove Hrvate provincije sv. Ivana Kapistranskoga i članovi drugih nacionalnosti te provincije (Hoško 2002, 123-189).

Razmeđa među spomenutim razdobljima u povijesti budimskih visokih škola nisu uvjetovala značajne razlike u sadržaju književnog stvaralaštva budimskog kulturnog kruga jer su sve to vrijeme dominantna opredjeljenja i tendencije kulturno-književnog stvaralaštva karakterističnog za razdoblje katoličke obnove u duhu Tridentskog sabora u hrvatskim kulturnim sredinama, napose u franjevačkog pokrajini Bosni Srebrenoj. Većina pripadnika hrvatskog budimskog kulturnog kruga u XVIII. stoljeću započela su književno stvaranje dok su pripadali Bosni Srebrnoj, toj „najjačoj katoličkoj crkvenoj organizaciji na periferiji turske carevine od Jadrana do Budima“ (Matić 1945, 18). Ta činjenica do te je mjere utjecala na njihove književne

²¹ Kako je ova rasprava usredotočena na vrijeme Pavićevog djelovanja u drugoj polovici XVIII. stoljeća u Budimu, a ono je bitno vezano za njegovo djelovanje u budimskim franjevačkim visokim školama, vremenski je omeđen i prikaz rada budimskog kulturnog kruga, tj. na razdoblje dok su spomenute škole bile nositeljice njegova djelovanja (1699.-1783.). Daljnje djelovanje toga kulturnoga kruga na prijelazu s XVIII. u XIX. stoljeće kao i u prvoj polovici XIX. stoljeća zahtijeva drukčiji pristup i novu raspravu. Budimski kulturni krug hrvatskih franjevaca postoji i djeluje, nema sumnje, sve do polovice XIX. stoljeća. Njemu npr. pripadaju Josip Jakošić (Čševapovich 1823, 266, 279, 282, 306, 312, 321, 327; Čševapovich 1830, 210-212; Matić 1945, 91, 99, 116, 126-128; Gortan 1970, 129, 130), zatim na svoj način Matija Petar Katančić (usp. Matić 1940, 59-110), kao i Grgur Čševapović (usp. Švagelj 1968, 49-51, Marijanović 1997, 189-196). Čini se da djelatnost tog kulturnog kruga završava tek s Marijanom Jaićem (usp. Hoško 1995).

stavove da je, piše Krešimir Georgijević, „sasvim prirodno da se bosanska književnost XVII. i XVIII. stoljeća razmatra zajedno i paralelno s književnom radnjom u Slavoniji i Južnoj Ugarskoj kao jedna cjelina“ (1969, 151). Isto mišljenje zastupa i Rafo Bogišić, ali pisce hrvatskog budimskog kulturnog kruga svrstava među „bosanskohercegovačke franjevece“, i traži da se djela svih pisaca na najširem području razdijeljene Bosne Srebrene u XVIII. stoljeću prosuđuju s motrišta koje ističe ovim riječima: „U cjelini uzevši, u idejnom pogledu književnost bosanskohercegovačkih franjevaca ponesena je istim onim opredjeljenjem, tendencijama pa onda često i do metima koji su katoličkom kulturno-književnom svijetu bili zacrtani već u srednjem vijeku“ (Bogišić 1973, 60).

Ipak, upravo je Pavić prvi član budimskog kulturnog kruga koji se odmiče od literature pisane u duhu katoličke obnove poslije Tridentskog koncila i usvaja ideje katoličkog prosvjetiteljstva.

Iskorak iz književnosti posttridentske obnove

Emerik Pavić hvali pečušskog biskupa Jurja Klimu (György Klimó) u svom djelu *Ogledalo temelja vire i zakona katoličanskoga* (Budim 1759.) što se je zauzeo da i hrvatski vjernici njegove biskupije dobiju na hrvatskom jeziku knjige koje su prikladne da im pruže „stanovitost u bogoljubstvu“... i korisne su „nastojanju u puku probuditi kakonoti i opačinstva iskoriniti i najposlije k nebeskom uživanju svakog nju štijućeg i obslužujućeg priveriti“. Mađarski historičari György Hölvenyi i Béla Zolnai ističu da je najizrazitiji pristaša kasnog jansenizma, a to znači i obnovenog katoličanstva, među mađarskim biskupima bio biskup Klimó koji je upravljao Pečuškom biskupijom od 1751. pa do 1777. i oko sebe okupio krug simpatizera obnovenog katoličanstva. Biskup Klimó bio je inicijator prevođenja *Ogledala temelja vire i zakona katoličanskoga* na hrvatski jezik. On i prevoditelj Pavić su morali dobro znati da djelo pripada jansenističkoj literaturi onoga vremena. Konačno, Pavić to ne skriva jer u samom naslovu ističe da je pisac djela „gospodin Rayamont, prior od Sombrevala“. *Ogledalo temelja vire i zakona katoličanskoga* je opsežno djelo (str. 695 + 191). Pavić naglašava da ono sadrži: „Sveto Pismo ili Jezgru svijetu događaja Staroga i Novoga Zakona s tumačenjem svetih otaca pomišana“. *Ogledalo* je dakle biblijska povijest Staroga i Novoga zavjeta. Autor prepričava biblijske tekstove i predstavlja zapravo prvi biblijski katekizam na hrvatskom jeziku. Da je *Ogledalo* izvorno djelo, a ne prijevod, bilo bi zbog svojeg sadržaja značajno djelo u hrvatskoj crkvenoj i teološkoj literaturi. U vremenu kada je objavljeno, ono je u skladu s jozefinističkim reformama katehizacije u Habsburškoj monarhiji 1777. jedino moglo poslužiti kao priručnik za poučavanje djece u biblijskoj povijesti.

Deset godina nakon što je objavio *Ogledalo* Pavić je tiskao i katekizam *Jezgra rimskoga pravovirnoga nauka krstjanskoga za mladež jasnoga i glasovitoga grada Bečkoga poslije 1767. u nimački jezik na svitlost dana, sada pak ... u slovinski iliti ilirički jali dalmatinski jezik prinesena*. Katekizam je objavljen 1769. u Budimu, a u Beču je bio izvorno tiskan samo dvije godine ranije; priredio ga je bečki svećenik Johann Friedrich Goll, austrijski simpatizer jansenizma. Taj katekizam u austrijskoj, a i u hrvat-

skoj, katekizamskoj literaturi predstavlja otklon od Kanizijevih katekizama prema Rimskom katekizmu kojem su pristaše obnovnog katoličanstva davali prednost pred klasičnom katekizamskom literaturom katoličke obnove u duhu sv. Roberta Bellarina i sv. Petra Kanizija. Temeljna namjena tog katekizma je po Paviću „spasonosno napridovanje ne samo mlagjane dice veće (nego) i vrimentitii (odraslih) pravovirnih“. U predgovoru Pavić izričito spominje samo jedan razlog zašto se odlučio prevesti taj austrijski katekizam: premda je malen, ipak je „bogat u napridku duševnomu“ (str. 7-8). Cenzori Pavićevog prijevoda, franjevci budimskog kulturnog kruga Jeronim Jakočević i Stanislav Losgott, naglašavaju u svojim prosudbama da je taj katekizam „kršćanima veoma potreban i koristan“ (str. 3), odnosno „osobito koristan, čak neophodan da bi ovaj izabrani slovinski narod bio dostatne katoličke nauke utješen“ (str. 4). Pavić ne spominje nikakvoga mecenu kod tiskanja *Jezgre* pa se može pretpostaviti da je ovaj katekizam preveo samoinicijativno, uvjeren da on svojim sadržajem odgovara „napridku duševnom“ svih slojeva hrvatskog katoličkog puka, koji govori ikavskim govorom i štokavskim narječjem.²²

Predložak *Jezgri* je katekizam *Auszug des roemischen Katechismus* koji je po želji bečkog nadbiskupa, kardinala Christoph Migazzia, priredio Johann Friedrich Goll, također bliz idejama kasnog jansenizma.²³ Pavić je doslovno preveo Gollov katekizam; nema ni umetaka ni ispuštanja, ali ima osobitih odstupanja u terminologiji. Tako Pavić oznaku „katholischer, katholische“ prevodi s „pravoviran, pravovirna“; npr. „Moje diete, jesi li pravovirni kerstjanin? Ja jesam... pravovirni kerstjanin“ te na drugom mjestu: „Koji su biljezi prave Cerkve?... Ona... je jedina, sveta, pravovirna i apostolska Cerkva“ (str. 9, 35). Očito je Paviću stalo zamjenom izraza „katolički“ s „pravovirni“ stati uz bok, ako ne i osporiti, izraza „pravoslavni“. U *Jezgri* je zanimljiv Pavićev teološki rječnik, jer djelomično odstupa od već prihvaćene terminologije a djelomično stvara novu. Tako riječ „sakrament“ ne prevodi kao Divković i Mecić s „posvetilište“, već sa „svetotvorje“ (str. 43), dok riječ „posvetilište“ prevodi riječju „žrtva“ (61): „Od procinjenja sakramenta Oltara kakono posvetilišta novoga zakona“ (60). I prije Pavića prevoditelji katekizama upotrebljavaju riječ, „sobstvo“ u značenju „osoba“. Prihvaća je i on, ali stvara neologizam „prisobstvenje“ kojim prevodi termin „transubstantiatio“: „sve bivstvo kruha i vina u pravo Tijelo i Krv Isukrstovu (se) prisotistvuje“ (str. 53). Pojmove „materia“ (die Materie) i „forma“ (die Form) prevodi

²² Jezgra ima pet dijelova: prvi je o vjeri na temelju Apostolskog vjerovanja (9-42), drugi o sedam sakramenata „illiti svetotvorja“ (43-85), treći o Deset zapovijedi Božjih (86-113), četvrti o molitvi Gospodnjoj ili Očenašu (114-127) i peti o „pravdi kerstjanskoj“ (127-151). Pojedini dijelovi razdijeljeni su na „nauke“ (Unterweisung), ali četvrti i peti po rednim brojevima predstavljaju cjelinu. U dodatku su prepjevi crkvenih himana „Veni Sancte Spiritus“ (152-153), „Ave Maria, clare“ (154-156) i „Crudelis Herodes“ (156-160).

²³ Johann Friedrich Goll († 1769.) pripadao je krugu suradnika kardinala Migazzia. Osim ovog katekizma Goll je priredio i katehetski priručnik *Kurzgefasste Geschichte und Sittenlehre des Alten Testaments* (Wien 1773.) koji predstavlja pokušaj da se u jednom priručniku pruži potrebno štivo iz biblijske povijesti i pouka iz kršćanskog morala. Goll je bio sklon jansenističkim shvaćanjima i 1754. je preveo jansenističko djelo *Gruendliche Anfuhrung zur christlichen Religion* (usp. Hofinger 1937, 18, 87; Hersche 1977, 187).

s „podloga“ i „tvorilo“ (str. 47). Danas uobičajeni naziv „darovi Duha Svetoga“ (die Gaben) Pavić prevodi s „milosti“, dok poznaje naziv „plodovi Duha Svetoga“ (str. 34). Za pojam „savjest“ (das Gewissen) upotrebljava dva izraza: „duševnost iliti duš-noznanje“ (str. 57), itd.²⁴

Pavićevo literarno stvaralaštvo spomenutih katekizama prelazi okvire praktičnosti katoličke književnosti u duhu poslijetridentske crkvene obnove i dosiže domete poslijebaroknog pastoralnog shvaćanja i književnog izraza prosvjetiteljstva. Premda se ne može opravdano tvrditi da je Pavić bio sljedbenik racionalističkog iluminizma, očito je da je s povjerenjem prihvatio predjosefinitička prosvjetiteljska nastojanja obnovnog katolicizma. Stoga njegovo književno djelovanje pripada tim dvjema epohama, ali je prvenstveno vjerodostojan izraz osobnog uvjerenja i nepokolebivog htjenja za što cjelovitijim kulturnim napretkom hrvatskog življa u Slavoniji i Podunavlju.²⁵

Nezaboravljiva Pavićeva djela

Prošla su tri stoljeća od Pavićeva rođenja. Zbog nekih djela, a to znači i priloga, koja potvrđuju njegovo zanimanje za spomenuta literarna područja, Pavića se ne smije zaboraviti. Ako on sam po tim djelima i nije našao mjesto u povijesti hrvatske književnosti, valja mu ga priznati i utvrditi u hrvatskoj prosvjeti i kulturi, a osobito u crkvenoj povijesti.

Katekizamska literatura

U Pavićevoj bibliografiji najbrojnija su njegova katekizamska djela. Ima ih osam; prvo je *Ježgra nauka kerstjanskoga* (Budim 1754.), a slijede: *Opširni nauk kerstjanski s nadodanim duhovnim pismama* (Budim 1755.), *Ogledalo temelja vire i zakona katoličanskoga* (Budim 1759.), *Ježgra rimskoga pravovirnoga nauka krstjanskoga za mladež* (Budim 1769.), *Paedagogia christiana* (Budae 1771.-1774., izgubljeno; vjerojatno rukopis), *Protumačeni katekizam* (Budim 1775., rukopisni prijevod austrijskog „Erläuterter Chatechismus“ predan đakovačkom biskupu M. F. Krtici), *Mali*

²⁴ Treba spomenuti da je Pavić preveo još dva katekizma iznikla iz ozračja austrijskog obnovnog katoličanstva. Prvi je bio tzv. *Protumačeni katekizam*; Pavić ga je preveo po želji đakovačkog biskupa Franje Matije Krtice. Iste je godine preveo i drugi katekizam austrijskog obnovnog katoličanstva, tzv. *Mali saganski katekizam*. I taj je prijevod poslao 1775. biskupu Krtici, ali nije poznato je li to učinio na svoju ruku ili po Krtičinoj želji. Ti katekizmi nisu tiskani premda je komisija pod predsjedanjem bečkog nadbiskupa kardinala Migazzija 11. studenoga 1775. odobrila oba katekizma; uskoro su naime uslijedili različiti oblici tzv. *Austrijskog katekizma* koji su od 1777. do početka druge polovice 19. st. bili izraz josefinitičkog shvaćanja katehizacije u Habsburškoj monarhiji.

²⁵ Pavić spomenutim homiletskim djelima ulazi u prosvjetiteljsko razdoblje u hrvatskoj književnosti jer jasno pokazuje želju da kulturno-prosvjetno djeluje na najšire slojeve naroda pa ih prilagođuje shvaćanju narodnih slojeva. Tako izražava vlastitu prosvjetiteljsku usmjerenost koja je upravljena demokratizaciji kulture i književnosti što potvrđuje svojim izrazitom pluralizmom pojave književno-žanrovskog karaktera, tj. pisanjem u različitim, pa i kontrastnim stilskim kategorijama, a osobito izborom različitih tema i upravljenošću različitim namjenama (Mihanović-Salopek 2014, 49).

katekizam (Budim 1775., prijevod „Der kleine Katechismus“ I. Felbigera; u rukopisu predan M. F. Krtici) i *Oca poštovanog Goffine pravovirno po misalu crkvenom urejeno književstvo* (Budim 1778.).

Među njegovim katehetskim djelima valja ponovno spomenuti *Ogledalo temelja virae i zakona katolicsanskoga to jest Sveto Pismo illiti Jezgra sviu dogagjajah Staroga i Novoga Zakona s tomacsenjem svetih Otaca pomissana... najpri u francuski jezik po gospodinu Rayaumontu... zatim nimacski primistita, a sada u nass slavni uljudni i krasni Illyricski jezik prinessena po ocu fra Emeriku Pavichu, sstiocu poglavitom svete Bogoslovice* (U gradu Budimu... 1759.). To je prva biblijska povijest na hrvatskom jeziku, a Pavić ju namjenjuje ne samo vjeroučiteljima već očekuje da će za njom posegnuti ne samo crkvene i redovničke osobe nego i „divice i udovice i svi ostali oženiti i neoženiti koji na svitu žele kerstjanski živiti“ (7r). Zaključuje pozivom: „Zato primite, bogoljubni Illyri, ovo *Ogledalo temelja virae i zakona katolicsanskoga* i u njemu se često ogledajte, da ogledajući nađete staze i puteve koji vode k Ogledalu sviju stvorenja, to jest k Božanstvu; gdi se uvik i brez pristance ogledaju svi pravedni i sveti Božji“ (8v). Dakle, Pavić je *Ogledalo* namijenio i kao duhovnu lektiru svima koji su se trudili oko izgradnje vlastite duhovnosti.²⁶

Što je rečeno za *Ogledalo* vrijedi i za Pavićev prijevod Gollovog katekizma pod naslovom *Jezgra rimskoga pravovirnoga nauka kerstjanskoga za mladex jasnoga i glasovitoga grada Becskoga godine 1767. u nimacski jezik na svitlost dana; sada pak... u slovinski illiti Illyricski jali Dalmatinski jezik*. Pavić je uz taj katekizam vezao velika iščekivanja jer ga je po svemu sudeći preveo samoinicijativno i bio uvjeren da ono sadržajem odgovara „napridku duševnom“ svih slojeva hrvatskog katoličkog puka koji govori ikavskim govorom i štokavskim narječjem.

Još prije prijevoda Gollovog katekizma Pavić je priredio i druge katekizme: *Jezgra nauka kerstjanskoga* (Budim 1754.), *Opširni nauk kerstjanski s nadodanim duhovnim pismam* (Budim 1755.), i *Paedagogia christiana* (Budae 1771.-1774.).²⁷ Katehetske dijelove i katehetsku vrijednost imaju i knjige: *Putovanje duhovno u stazice različitog bogoljubstva razdijeljeno* (Pešta 1769.) i *Ručna knjižica za utiloviti u zakon katoličanski obraćenike* (Pešta 1769.). Ovo nabranje ne iscrpljuje sveukupno katehetsko štivo iz Pavićeva pera, može se postaviti tvrdnja da među piscima hrvatske katehetske literature XVIII. stoljeća Pavić zauzima mjesto odmah uz Jurja Muliha (1694.-1754.), najplodnijeg onovremenog hrvatskog katehetskog pisca.²⁸

²⁶ *Ogledalo* je razdijeljeno u dva dijela: Stari i Novi zavjet. Ukrašeno je s 95 slika koje prikazuju biblijske prizore. Raspored knjige slijedi kronologiju zbivanja i osvrće se prvenstveno na povijesne događaje. Opis događaja je vjeran biblijskim izvještajima, ali biblijskog teksta ima vrlo malo. Događaji, naime nisu izrečeni biblijskim zapisima nego prepričani slobodno i zatim objašnjeni u svjetlu patrističko skolastičke egzezeze.

²⁷ Spis *Paedagogia christiana* poznat je po opisnom naslovu na latinskom jeziku iz zabilješke u samostanskom arhivu današnjeg franjevačkog samostana u Budimpešti (*Acta capitulorum*, sv. 2, za godinu 1774.).

²⁸ Pavić je preveo još dva njemačka katekizma, tzv. *Protumačeni katekizam* (1775.) i saganski *Mali katekizam* (1775.). Nije poznato jesu li ti prijevodi objavljeni tiskom. O tome je autor članka izvjestio u prikazu Saganski katekizmi i đakovački biskup M. F. Krtica (*Kateheza*, 1 (1979), br. 3, 40).

Širinu Pavićevog pastoralnog interesa potvrđuje priručnik *Rucna knjizica za utiloviti u zakon katolicsanskl obrachenike; za narediti i na srechno priminutje dovesti bolesnike i na smert odsugjene; i za privesti na spasonosni zakon razdvojnike* (Pešta 1769.). Tu knjigu nije namijenio samo župnicima „i ostalima duhovnim nadstojnikom“, nego „i istima pravovirnimama domaćinom“. U „Pridgovoru“ sam Pavić obrazlaže namjenu knjige i dodaje: „Ova pak knjižica jeste jedno pravilo... (za) još i iste razdvojnike na pravi put spasenja izvodi(ti); događa bo se više puta, da se pravovirni na razdvojnike namire... kakono se je i meni istomu godine 1761. dogodilo u nikoj gostionici...“ (nepag. str. 10). Vlastito iskustvo ga je potaklo da napiše i kontroverziji dio knjige koji ima 58 stranica. Prvi dio *Ručne knjižice* razlaže „ispovidanje vire i duhovnu likariju za bolesnike“ (1-71) i sadrži upute za redovitu pastoralnu brigu za bolesnike, dok drugi dio daje pastoralne upute za podjelu sakramenata osuđenim različitim vrsta, čak i uputu „za poslušati ispovid jednog vilovnjaka jali vištice“ (98-100). Treći dio knjige ima kontroverziji sadržaj i predstavlja katekizam katoličke kontroverzije s pravoslavima: „Od obraćenja na spasonosnu viru katoličansku iz Grčkog ili Istočnog zakona“ (111-168). Rasprava sadrži osam članaka i najprije donosi povijest raskola (111-137), a zatim četiri članka vjere koji razlučuju Istočnu i Zapadnu crkvu: prvenstvo rimskog biskupa (137-148), „Filioque“ (149-155), beskvasni kruh (155-162) i nauk o čistilištu (162-168). Naravno, Pavić piše u duhu katoličke kontroverzije teologije, ali nastoji se izražavati mirno, objektivno i bez ikakva omalovažavanja pravoslavnih kršćana. Budući da je na pisanje tog dijela knjige bio potaknut osobnim iskustvom, valja zaključiti da je želio pružiti potrebnu informaciju katolicima, kako bi u razgovoru s pravoslavima mogli obrazložiti stav i naučavanje Katoličke crkve, a možda i uvjeriti pravoslavne u opravdanost svog naučavanja.

Pavićeva homiletska djela

Pavić je objavio tiskom pet propovjedničkih knjiga: *Tri dara duhovna s govorenjem predikatorskim navištena i istomačena* (Budim 1755.), *Prosvitljenje i ogrianje jesenog i zimnog doba iliti nediljne i svečane predike* (Budim 1762.), *Prišašće* (Budim 1762.) i *Kratki nauci i tumačenja sviu nediljnih glavnih evandjelja* (Budim 1778.), a Zlata Šundalić opravdano ubraja u propovjedničke knjige i već spomenuto katehetskog djelo *Oca poštovanog Goffine pravirno po misalu crkvenom uređeno knjiženstvo* (Budim 1788.) (2014, 25-43). Zlata Šundalić i Hrvojka Mihanović-Salopek upravile su svoja istraživanja na istu Pavićevu knjigu, naime na *Prosvitljenje i ogrianje jesenog i zimnog doba iliti nediljne i svečane predike* (Budim 1762.) (Šundalić 2014, 25-43; Mihanović-Salopek 2014, 45-63). U toj zbirci propovijedi uočljiva su dva dijela. Prvi dio sadrži propovijedi od 17. nedjelje poslije Duhova do Uskrsa. U drugom dijelu knjige Pavić je najavio „predike svečane priko jesenog i i zimnog doba“ kojima su dodane još dvije, jedna za mladu misu, a druga za „Budimsko uzeće“. U tom drugom dijelu knjige sabrao je propovijedi za blagdane na čast različitih svetaca i svetica i završava s propovijedi o padu Budima pod Turke. Opravdano je primijetiti da je Pavić u ovoj zbirci propovijedi potvrdio svoju upravljenost prema prosvjet-

teljstvu jer naglašava razumsko prosvjetljenje u shvaćanju svetopisamskih poruka i važnost propovijedanja naglašavajući da dobra propovijed mora ljude potaknuti, ali i približiti im evanđeosku istinu. Razaznaje se Pavićevo opredjeljenje za prosvjetiteljsko-didaktičko oblikovanje propovijedi jer želi prekinuti s manirom teatralnih svećanih baroknih govora punih dojmljivih primjera. On se, naime, opredjeljuje za iznošenje „same evanđeoske istine s istinitim prilikama Svetoga pisma i svetih otaca i naučitelja a bez nepotrebnih primjera“.

Pavićev otklon od baroknog propovijedanja je lako prepoznatljiv, i to najprije po opsegu same propovijedi. Dok barokne propovijedi njegovih neposrednih pretходnika broje i do 30 stranica, njegove su ispisane na 5-6 stranica što traje oko 12 minuta govora. Ustrojstvo baroknih propovijedi je vrlo složeno, a Pavićevo ustrojstvo je mnogo kraće, jednostavnije i preglednije. Izgrađeno je po četverodijelnoj i preglednoj shemi pa počinje tzv. „izvođenjem“, tj. najavljuvanjem teme propovijedi. U tom najavljuvanju teme Pavić redovito najavljuje temeljne, redovito dvije teze, koje će potom podijeliti u prvi i drugi dio same propovijedi. Svaku iznesenu temu objašnjava pozivajući se na crkvene autoritete. To su, dakle, tri dijela propovijedi, a četvrti je zaključak koji sadrži pouku i poticaj na opredjeljenje. Pavić rado navodi starozavjetne biblijske tvrdnje i pouke kao uporište za opravdanost novozavjetnog događaja ili poruke. Premda je napustio barokne primjere, ipak ih ponekad koristi kad misli da će njihovim iznošenjem slušateljstvu najlakše objasniti propovjednu temu. Primjeri su redovito iz područja egzistencijalnog zbivanja, osobito iz agrikulturnog područja. Pavić se koristi i primjerima iz hrvatske literature pa tako navodi događaje koje je zabilježio Andrija Kačić Miošić. Ne susteže se kritički iznijeti društvenu i političku stvarnost svoga vremena koja je za osudu jer dovodi do ratova među kršćanskim državama. Poznaje i islam i odobrava Muhamedu kritičnost kršćanske nedosljednosti u življenju po evanđelju.

Pavić je u svojoj zbirci otisnuo i više propovijedi na čast majci Isusa Krista, Mariji. Iznosi povijest hrvatskih marijanskih svetišta, posebno svetišta Gospe Osječke u kojem služe franjevci. Objašnjava sadržaj marijanskih otajstava, a svoju pripadnost franjevcima pokazuje i razjašnjavanjem otajstva Marijinog bezgrješnog začeca. Danas je zaboravljena svetkovina Bratinstva od rožarija Blažene Djevice Marije, a Pavić ističe vrijednost te bratovštine, obveze njezinih članova i blagodati koje opravdano oni očekuju ispunjavajući svoje dužnosti. Pavić je u svoju zbirku uveo i niz svetačkih blagdana, a nekim se svetačkim likovima bavi i u nedjeljnim propovijedima. Tako je na primjer predstavio: sv. Mihovila, sv. Franju Ksaverskoga, sv. Judu i Šimuna Tadeja, sv. Emerika, sv. Martina, sv. Elizabetu Ugarsku, sv. Katarinu, sv. Andriju, sv. Tomu, sv. Stjepana, sv. Tri kralja, sv. Josipa i sv. Matiju (Šundalić 2014, 26).

Opravdano je zaključiti da je Pavić pripremio svoju zbirku hrvatskih katehetskih propovijedi *Prosvitljenje i ogrijanje jesenog i zimnog doba* u duhu racionalističkog katolicizma, ali još uvijek unutar kasnobaroknog retoričkog izražavanja. Racionalističke vlastitosti su vidljive u sažetom i preglednom ustrojstvu propovijedi, čvrstoj argumentiranosti, preglednoj kompoziciji i funkcionalnoj didaktičnosti. Barokna obilježja je lako uočiti u obilju simboličkih usporedbi, sklonosti kontrastnom prika-

zu, izboru primjera, upravljenosti didaktičko-moralističkoj funkcionalnosti. U marijanskim propovijedima prevladavaju barokni ukrasi, ali u tim propovijedima Pavić ne zaboravlja na povijesna zbivanja koja su provjerljiva u povijesti pojedinih marijanskih svetišta i prošteništa. Opravdano je naglasiti da se Pavićevo propovjedništvo temelji na višestoljetnom nasljeđu franjevačke hrvatske homiletičke tradicije, ali još više valja naglasiti da ono predstavlja odraz prosvjetiteljskog pravca hrvatske homiletike XVIII. stoljeća (Mihanović-Salopek 2014, 45-63).

Pavićeva duhovna literatura

U ovu skupinu spadaju Pavićeva djela *Exemplar encomiorum commodo iuventutis serapica donatum* (Budae 1754.), zatim *Libellus viae crucis* kao i *Via crucis pro usu provinciae S. Ioannis a Capistrano* (Budae 1764.), *Prodromus asceticus recte ducens tramite ad spiritualis viatae perfectionem* (Budae 1767.), *Putovanje duhovno u stazice različitog bogoljubstva razdijeljeno* (Pešta 1769.), *Novi i glavni u dvanaest sazicah razdijeljeni put nebeski* (Budim 1774.) i *Libellus de gratiis B. V. Mariae Radnensis* (rukopis).

Putovanje duhovno u stazice različitog bogoljubstva razdijeljeno (Pešta 1769.) je molitvenik, jer u samom naslovu Pavić još dopisuje „To jest: Knjiga od molitava, ujedno složena i s glavnima pismama narešena narodu Illyrickomu illiti Dalmatinskomu za bogosstovno i spasonosno napridovanje poklonjena...“. Nakon posvete djela bačko-kaločkom nadbiskupu Josipu Battyanu na latinskom i hrvatskom jeziku (nepg. str. 2-5) u uvodu Pavić svjedoči o tome da je dovoljno katekizamske literature za hrvatski puk na području Bačko-kalačke nadbiskupije, ali da ljudi žele „ostala bogoštovna poznavanja“ i „slatka duhovna pivanja“ (nepg. str. 7). Pavić najprije donosi prijevod himna *Crudelis Herodes* (nepg. str. 11-12) i predviđa da se pjeva kod bogojavlenskog blagoslova kuća, a zatim u dvanaest „stazica“ raspoređuje različite molitve i pjesme. Katekizamske istine prisutne su gotovo u svim pjesmama, a ipak se poneke mogu smatrati katekizamskim pjesmama, npr. *Pisma od svetotvorja illiti sacramenta Tila i Kervi Isusove* (31-34), *Pisma probuđujuća na sv. Ispovid* (113-115), *Pisma od recseni tri kriposti tj. vjere, ufanja i ljubavi* (118-125), *Pisma od Prisvetoga Trojstva* (128-129) te pjesma o stvaranju i otkupljenju pod naslovom *Svemogući neba i zemlje Oče* (225-227). Prije kazala (264-265) prepjevan je i himan „Tebe Boga hvalimo“; početne su mu riječi *Tebe Boga svi falimo* (261-264).

Glavninu molitvenika čine spomenute stazice duhovne, tj. putevi kršćanskog života do spasenja: 1. Molitve jutarnje, 2. Proslavljenje glavni svetkovinah našega Spasitelja, 3. Molitve koje se govore slušajući s. misu, 4. Način za učiniti s. ispovid, 5. Tri glavne kriposti za spasenje potribite i bogoljupstvo Prisvetoga Trojstva, 6. Proslavljenje i zazivanje priblažene Dvice Marije, 7. Proslavljenje i zazivanje s. Mihovila..., 8. Proslavljenje i zazivanje s. Francesika Serafinskoga, 9. Zazivanje nikih svetih i svetih Božjih ponase, 10. Proslavljenje i zazivanje sviju svetih u skupu, 11. Molitve s trima pismama i 12. Molitve večernje. Ovaj Pavićev molitvenik sadrži pučke i privatne molitve. Liturgijskim molitvama spominje samo jasan početak, npr. molitvama Očenaš, Virovanje, Zdrava Marija. Brojne su pučke molitve, npr. Litanije od Imena Isusovoga, Litanije svete Gospe, Litanije sv. Mihovila arkandela, Litanije

sv. Josipa, zaručnika B. D. Marije i Litanije sv. Ani, sv. Franji Asiškom, sv. Antunu Padovanskom i Svima svetima. Te molitve se mole zajednički u crkvi. Može ih, ali ne mora, predvoditi svećenik (Badurina 1985, 378, 379). Mogu ih vjernici moliti i na drugom mjestu, jer ih svatko može moliti i privatno.

Već spomenuto djelo s dugim naslovom koje počinje riječima: *Oca poštovanog Goffine / pravovirno, / po misalu cerkvenomu uređeno / knjiženstvo / iliti / Kratki nauci, / i / tomačenja / sviu / nediljni i glavni(h) svečani(h) / evanđeljah, / i ista /vire, i dilorednog življenja iz / nji(h) umenja izvađena* (1769.) valja uvrstiti i među Pavićevu duhovnu literaturu. Knjiga sadrži biblijska čitanja za sve nedjelje i u ono vrijeme zapovijedanih blagdana, a zatim tzv. postile, tj. „tomačenja sviu nediljni(h) i glavni(h) svečani(h) evanđeljah“ tj. „kratke nauke“ iz biblijskih čitanja. Također donosi i „vire, i dilorednog življenja iz nji(h) umenja izvađena u kojima se sva ona tomače kojima su pravovirnom kerstjaninu za dobit spasenja potribna“. Treći dio sadržaja čine „kratki nauci“ koji pak „tomače ... cerkvene ceremonije, iliti: način po cerkvenomu, očita sa slavom, prigibanja, kađenja, i ostali duhovni(h) obluživanja običaji. Leonard Goffin je 1690. u Mainzu objavio djelo *Hand-Postillen oder Christkatholische Unterrichtungen auf alle Sonn – und Fayertage des ganzen Jahrs*. To djelo je doživjelo više izdanja na njemačkom jeziku i postalo obiteljskim vjerskim priručnikom katoličke Njemačke, a prevedeno je još na jedanaest jezika; Pavićev prijevod na hrvatski je prijevod na dvanaesti jezik.

Prijevod Goffineovog djela već je spomenut u upozorenju na Pavićev otklon od literature katoličkog baroka jer nudi biblijske tekstove i njihovo objašnjenje, a također je ubrojeno među Pavićeve propovjedničke spise. No, valja naglasiti da ono pripada i Pavićevoj duhovnoj literaturi jer naglašava potrebu odgoja novog lika svećenika koji će primiti pastoralnu izobrazbu da se može posvetiti pastoralnom djelovanju u kojem će katehetsko, propovjedničko i socijalno-karitativno djelovanje biti ispred liturgijskog služenja koje pak nužno treba napustiti dotadašnje svoje barokne izraze. Dakle, ovaj Pavićev prijevod *Oca poštovanog Goffine / pravovirno, / po misalu cerkvenomu uređeno / knjiženstvo* bio je pastoralni priručnik svećenicima zbog svojih *Priručnih postila*, ali je u isto vrijeme bio izričit vodič u duhovnom životu svećenika i ostalih čitatelja.

Pavićevo povijesno djelo

Pavić je bio u 50. godini života, u razdoblju najviše ljudske i djelatne zrelosti kad je objavio svoje povijesno djelo *Ramus viridantis olivae, in arcam militantis Ecclesiae relatus, seu paraphrastica et topographica descriptio provinciae nuper Bosnae Argentinae, jam vero s. Joannis a Capistrano nuncupatae, Ordinis Minorum Observantiae, ditione Suae Sacrae Caesareae, et Regio-Apostolicae Majestatis, per Ungariam, Slavoniam, Syrmium et Banatum Diffusae,.. a P. Emerico Pavich a Buda, Lect. Jub Ex-Definit. et actuali praenuncu-patae Provinciae Chronologo, Buda, Typis Leopoldi Francisci Landerer, Anno 1766. – Grana bujne masline unesene u korablju vojujuće Crkve ili razrađen i topografski opis provincije nekoć Bosne Srebrne, a sada sv. Ivana Kapistranskog, proširene na prostoru gdje vlada car i kralj u Mađarskoj, Slavoniji, Srijemu i Banatu.*

Prije te knjige objavio je već mnogo drugih, a i poslije toga djela. Knjiga je veličine 21,5 x 33 cm i broji 16 stranica numeriranih rimskim brojevima te 391 stranicu označenu arapskim brojevima. U arapskoj numeraciji izostale su stranice od broja 80 do 89. U knjizi su dvije slike: sv. Ivana Kapistranskog ispred naslovne stranice i pregledna karta samostana provincije sv. Ivana Kapistranskog na str. 199. Uvodni dio obuhvaća: posvetu vrhovnom poglavaru franjevaca opservanata s ove strane Alpa J. M. de Vedano (II-V), svoje imenovanje za provincijskog kronologa (VI-VII), odobrenje cenzora, provincijskog vikara Jerolima Lipovčića i J. M. de Vedano za tisak knjige (VII-XI), panegirik bivšeg provincijala Filipa Penića njegovu radu (XII-XIV) i Pavićev predgovor (XV-XVI). Kao što već sam naslov daje naslutiti, tako predgovor izričito upozorava da Pavić smatra za cilj svog djela pokazati kako je provincija sv. Ivana Kapistranskog vrijedna po djelovanju svojih članova, ali i svojih predaka prije nego što je odijeljena od ugledne provincije Bosne Srebrene.

Knjiga je podijeljena u dva dijela: prvi donosi popis izvornih dokumenata o provinciji Bosni Srebrenoj, odnosno provinciji sv. Ivana Kapistranskog (1-198), a drugi dio knjige zauzima opis pojedinih samostana (199-391). U 22 poglavlja (sectio) prvog dijela Pavić tematski pa zatim kronološki iznosi događaje koji se odnose na prisutnost i djelovanje franjevaca na području koje je zauzimala provincija Bosne Srebrene u drugom dijelu prve polovice XVIII. stoljeća. Događaje nastoji osvijetliti dokumentima daleko više negoli vlastitim tumačenjem. Započinje nizanem kraljevskih spisa i intervenata u korist franjevaca (str. 1-10), opisom početaka franjevačke prisutnosti među Hrvatima i Mađarima te ispravnim prikazivanjem nastanka Bosanske vikarije i njezina daljnjeg razvoja (11-17), prikazom franjevačke misionarske aktivnosti u srednjem vijeku (18-29), napose u obrani katoličke vjere (34-39; 40-46). Tematski ističe to poglavlje drevnost i raširenost naroda *linguae illyricae*, tj. Hrvata, kojem su franjevci služili pastoralnim radom (29-34). Nakon što je opisao i dokumentirao tegobe franjevaca pod Turcima (46-50), Pavić osvjetljuje likove sv. Ivana Kapistranskog i sv. Jakova Markijskog (50-54) i niže imena franjevaca koji su se odlikovali svetošću života (56-62). Zatim donosi dokumente o razvoju škola, posebno o visokim bogoslovnim školama u Budimu i Osijeku (63-67) i popis franjevaca koji su se isticali učenošću, izdavanjem knjiga i školskim radom (67-71). Premda je i na drugim mjestima (44-46; 50) donio svjedočanstva o vjerskim prilikama na području franjevačke pastoralne djelatnosti, Pavić upotpunjuje ta svjedočanstva novim dokumentima o radu vojnih kapelana (72-76) i ostalih pastoralnih djelatnika (76-92), napose župnika i kapelana (155-165; 182-190), a donosi i popis župa kojima su upravljali franjevci: ukupno 280 župa, i to 52 u Ugarskoj, Banatu i Bačkoj, 31 u Srijemu i 197 u Slavoniji (170-182). Prati razvoj franjevaca i njihovu strukturiranost (100-110), navodi papinske povlastice Bosni Srebrenoj (119-128), sudske poslove te provincije pred crkvenim sudištima (119-128) kao i pred državnim nadležstvima (129-149). Pavić donosi i popise vikara, provincijala, generalnih vizitatora (93-96), biskupa koji su bili franjevci (96-100), a posebnu pažnju posvećuje dokumentima o sudjelovanju franjevaca u oslobođenju Slavonije od Turaka (166-169). Prvi dio knji-

ge završava preglednom kronološkom tablicom zabilježenih događaja i dokumenata o tim događajima (191-198).

Donoseći povijest pojedinih samostana u drugom dijelu knjige Pavić je najviše prostora dao prikazu samostana u svom rodnom gradu (200-231), opisavši njegovu političku i crkvenu povijest kao i suvremeni rad franjevac. Ni u opisu budimskog samostana, a ni u opisu ostalih samostana, nije zanemario događaje osvjetliti prenošenjem dokumenata. Zato su vrijedni prikazi o svim samostanima: Osijeku (232-239), Petrovaradinu (244-253), Temišvaru (253-265), Iloku (265-270), Radni (271-278), Požegi (278-295), Našicama (296-299), Baču (299-301), Baji (306-310), Đakovu (311-314), Somboru (314-324), Brodu (325-333), Vukovaru (333-343), Velikoj (343-346), Cerniku (347-351), Šaregradu (351-352), Aradu (353-356), Gradiškoj (356-359), Tolni (359-362), Mohaču (362-366), Feldvaru (367-374), Beogradu (374-377), Zemunu (378-379), Pakšu (379-381) i Čuntiću (381-384). I drugi dio knjige završava kronološkom tablicom (385-391).

U predgovoru knjige Pavić je naglasio (str. XVI) da je prvi zakon pisanja povijesti za one koji je pišu da se ne usude reći ono što je laž, a ni prešutjeti istinu. Držeći se toga zakona teži navoditi dokumente u cijelosti, osobito one s kraja XVII. stoljeća i iz prve polovice XVIII. stoljeća, a izbjegava slobodno ih interpretirati i tako osvjetljavati činjenice. Iz tog razloga *Ramus viridantis olivae* predstavlja još uvijek značajnu zbirku povijesnih dokumenata; djelo, naime, među ostalim sadrži: 18 papinskih pisama (4, 7, 16, 17, 19, 20, 47, 104, 119-128, 145, 146, 204), 8 kraljevskih diploma (5, 6, 52, 128, 129, 152, 204, 275, 293, 330), 33 biskupske izjave (25, 26-28, 44, 48, 67, 78, 108, 109, 110) i 31 svjedočanstvo predstavnika državnih ili vojnih vlasti (45, 46, 47, 49, 72, 79, 89, 91, 92, 166-169, 183, 186, 187, 205, 278, 296, 314, 331, 333, 338, 347, 356, 362). Dio tih dokumenata sačuvan je u arhivskoj zbirci Hrvatske franjevačke provincije u Zagrebu ili po gore spomenutim samostanima, a dio je izgubljen.²⁹ Premda Pavić ne spominje rukopis *Paraprastica et topographica expositio totius almae Provinciae Argentinae...* (Vellicae 1730.),³⁰ koji se pripisuje Ivanu Kopijareviću

²⁹ U arhivskoj zbirci Provincijalata Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu, Kaptol 9, (APHZ), nalaze se originali ili ovjerenjeni prijepisi većeg broja dokumenata koje Pavić prenosi u svom djelu: str. 63-65 (APHZ, sv. 15, ad annum 1708), 148 (APHZ, sv. 15, aa 1746), 167, 168 (APHZ, sv. 17, br. 54), 186, 187 (APHZ, sv. 13, aa 1711), 248-251 (APHZ, sv. 17, br. 29-58), 269, 270 (APHZ, sv. 13, aa 1731), 280 (APHZ, sv. 16, br. 1-12), 311, 312 (APHZ, sv. 17, br. 36), 335, 336 (APHZ, sv. 14, br. 5, 7), 338, 339 (APHZ, sv. 14, br. 8).

³⁰ Još nedavno (usp. Mandić 1968, 219, 220) historičari su smatrali da je taj rukopis sačuvan samo u jednom primjerku, i to u samostanu u Gyöngyösu u Mađarskoj, premda je 1966. upozorio Josip Bösendorfer na još jedan primjerak istog rukopisa u franjevačkom samostanu u Slavenskom Brodu (usp. Bösendorfer 1966, 408-412). No, postoje još dva prijepisa istog rukopisa u franjevačkom samostanu u Slavenskoj Požegi: prvi je zabilježen u *Protocollum conventus Possegiensis S. Spiritus* (sign. B-1-1), a drugi u *Protocollum seu conscriptio totius provinciae Bosnae Argentinae ad usum conventus Vellicensis S. Augustini* (sign. B-2). Ovdje se služimo brodskim rukopisom, vel. 20x32 cm, str. 32+157, pisanim istom rukom u latinskoj kurzivi; korice su kartonske, hrbat oštećen.

Stražemancu,³¹ ipak nema sumnje da se njime koristio.³² Štoviše, pojedine dijelove tog rukopisa preuzeo je gotovo u cijelosti u svoju knjigu.³³ Pavić također ne spominje podatke koje su mu po odredbi provincijala Josipa Blagoja svi samostanski starješine trebali poslati kao odgovore na upitnik od 28 pitanja.³⁴ Čini se da je Pavić smatrao te podatke kao i Stražemančev rukopis sastavnim dijelom arhivske zbirke svoje provincije, a na tu se zbirku poziva vrlo rijetko.³⁵ Pavić se koristi i ondašnjom literaturom,

³¹ Ivan Kopijarević Stražemanac (Stražeman, oko 1673. – Velika, 14. listopada 1757.) bio je u vrijeme kad je nastala kronika, koja mu se pririče, provincijal Bosne Srebrne (1729.-1732.). Ta činjenica postavlja u sumnju Stražemančevo autorstvo s obzirom na ovaj rukopis; vjerojatno je da ga je sastavio netko drugi po Stražemančevoj odredbi (usp. Hoško 1976, 146).

³² Još je Julijan Jelenić upozorio javnost da je Pavićevo topohistoriografsko djelo ovisno o Stražemančevoj kronici (usp. *Ljetopis franjevačkog samostana u Kreševu*, Sarajevo 1918, 8-9). Jelenić se u svojoj ocjeni također poziva na bilješku Euzebija Fermendžina koji, prema Jelenićevoj tvrdnji, „Paviću pravom poriče autorstvo obzirom na *Ramus viridantis olivae*“ (Isto djelo, 8). Jelenić je o Pavićevu djelu donio još oštriju prosudbu dodajući Fermendžinovoj ocjeni ove riječi: „Ovu osudu Pavić možda ne bi bio zaslužio, da je barem u gotovu Kopijarevića gradju više sebe ulio, ali njemu se žurilo poniziti Laštrića i Bosnu Srebrnu“ (Isto djelo, 9). Jelenić ima pravo kad Paviću prigovara da nije „više u sebe ulio“ Stražemančevu građu, ali Pavić to nije ni htio. Pavić je prepustio riječ dokumentima pa je zato teško prihvatljiva, ako ne i pogrešna, druga Jelenićeva tvrdnja prema kojoj se Paviću „žurilo poniziti Laštrića i Bosnu Srebrnu“. To Pavićevo djelo loše je ocijenio i A. Horányi (usp. *Monumenta Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum*, III, 50) zamjerajući Paviću da mu je djelo nesređeno u rasporedu građe te da izostavlja sud o događajima. Prvi dio Horányieva napomene je na mjestu, premda ni drugi Pavićevi suvremenici nisu u povijesnim radovima znali izbjeći oštricu takve napomene. No, drugi dio napomene treba prihvatiti kao pozitivnu značajku Pavićeva djela, jer je samo tako mogao izbjeći direktnu konfrontaciju s Laštrićem i njegovim *Epitome vetustatum Bosnensis Provinciae* (I. izd. 1762., II. izd. 1765., III. izd. 1776.).

³³ Pavić u svoje djelo (15, 119-128) preuzima papinska pisma iz Stražemančeve kronike (91, 1-18); preuzima i pisma pojedinih biskupa iz vremena do 1730. (155-165) zabilježena u Stražemančevu spisu (40-48). U Stražemančevu rukopisu ima manje kraljevskih diploma (78) nego kod Pavića (204). Stražemanac navodi također pisma civilnih i vojnih vlasti (49-53, 56) koja je preuzeo Pavić (166-169, 205, 314). Pavić je osobito koristio Stražemančevu kroniku (70-153) u onom dijelu knjige gdje opisuju prošlost pojedinih samostana (200-384).

³⁴ Provincijal Josip Blagoje († 1765.) svim je samostanima razaslao 17. rujna 1765. upitnik s 28 pitanja. Zanimaju ga sljedeće pojedinosti: 1. samostanski sindik i njegov zamjenik, 2. dobročinitelji crkve i samostana, 3. značajni pokojnici pokopani u samostanskim crkvama, 4. obraćenici na katoličku vjeru zauzimanjem franjevaca, 5. darovi samostanu i crkvi, 6. građevinski pothvati u neposrednoj budućnosti i polozi za takve pothvate, 7. broj sadašnjih i negdašnjih župa pod upravom samostana, 8. područje prošnje, 9. potvrde o franjevačkom pastoralnom djelovanju, 10. biskupske odredbe o pastoralnom radu, 11. crkvena zvona i njihovi donatori, 12. sporovi samostana s crkvenim ili državnim vlastima, 13. godišnji program liturgijskih i drugih svetkovanja, 14. proslave koje priređuju društvene ustanove i korporacije u franjevačkim crkvama, 15. popis značajnijih gostiju, 16. čudotvorne i umjetničke slike ili kipovi u samostanskim crkvama, 17. slike i kipovi po filijalnim crkvama, 18. oltarske misne zaklade i polozi, 19. relikvije, 20. knjižnica, 21. značajniji društveni događaji u mjestu i kraju, 22. crkvene bratovštine, 23. društvena uloga i značaj franjevaca, 24. prirodne katastrofe u kraju, 25. građevne inovacije u posljednje vrijeme, 26. posveta crkve i biskup posvetitelj, 27. vojni kapelani i 28. dnevni red redovničkog opsluživanja i njegov sklad s izvođenjem pastoralnih obveza (usp. AFSB, *Protocollum residentiae Paxiensis*, ad annum).

³⁵ *Ramus viridantis olivae*, 10, 39, 92, 110, 119.

povijesnom,³⁶ pravnom³⁷ i ostalom.³⁸ Naravno, Pavić je u svom djelu najviše pouzdan kad donosi dokumente; manje je pouzdan kad interpretira mišljenja povjesničara i drugih pisaca, ili kad se služi podacima koje su mu prenijeli suradnici iz pojedinih samostana i Stražemančeva kronika.

Dakle, Pavićev *Ramus viridantis olivae* je prvenstveno zbirka dokumenata koji do danas nisu dovoljno uočeni i korišteni u historiografiji,³⁹ zatim je kronološki zapis prošlih i autoru suvremenih događaja, ali je također i povijesno djelo. Povijesno djelo je zbog toga što je Pavić skupljenoj i preuzetoj građi utisnuo svoj raspored i, što napose valja istaknuti, toj građi selektivnim postupkom dao je vlastitu viziju franjevačke prošlosti ne okrnjivši relevantnost građe kao doprinosa za poznavanje kulturne i crkvene prošlosti Hrvata. To je osobita vrijednost Pavićeva djela i dovoljan razlog da se ono može smatrati ne samo kronikom nego i povijesnim djelom. U prilog toj tvrdnji treba spomenuti da je Pavić pisao svoje djelo u okolnostima u kojima je bilo vrlo teško sačuvati objektivnost, istinoljubivost, a osobito je bilo teško sabranost građi ne nametnuti vlastitu viziju. Pavić, naime, nije pristupio pisanju tog djela po vlastitom nadahnuću ili želji. Nema potvrde da se prije okušao u povijesnom istraživanju.⁴⁰ Preuzeo je zadatak koji mu je postavio provincijal Josip Blagoje 22. srpnja 1765. Bilo je potrebno napisati kronologiju franjevačkog života i djelovanja na prostoru na kojem je 1757. nastala Provincija sv. Ivana Kapistranskog, i to diobom drevne provincije Bosne Srebrene. Provincijal Blagoje naznačio je kao cilj tog rada buđenje svijesti o franjevačkoj samostojnosti novoosnovane franjevačke pokrajine koja je okupljala samostane u Slavoniji, Srijemu, Banatu i među Hrvatima u Ugarskoj. Htio je da budu zabilježeni počeci same provincije, razvoj franjevačkog života i prisutnosti, počeci pojedinih kuća kao i djela franjevaca koja su spomena vrijedna.⁴¹ Takvim djelom želio je provincijal Blagoje predstaviti svoju provinciju ostalom franjevačkom svijetu i prikazati je kao drevnu, zaslužnu i za Franjevački red značajnu pokrajinsku zajednicu. Premda o tome nema zapisa, trebao je biti osobit zadatak ove

³⁶ Pavić je imao uvid u sve sveske Waddingovih *Annales Minorum* (str. 10, 17, 29, 110), u *Menologium* Fortunata Hübera (10), *Chronologia* Karla Perusinija (39), *Descriptio Dalmatiae* Ivana Lucića (10) i dr.

³⁷ Npr. djelo Gaudencija Kerckhove *In Statuta Generalia Commentarium* (17).

³⁸ Npr. Ardelio della Bella, *Dizionario italiano, latino, illyrico* (34) pa Andrija Kačić Miošić, *Razgovor ugodni* (39).

³⁹ Euzebijje Fermendžin je preuzeo 11 dokumenata iz Pavićeva djela u svoju *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, JAZU XXIII, Zagreb 1892. Usp. str. 17, br. 95; 17, br. 98; 38, br. 207; 139, 140, br. 712; 150, 151, br. 736; 183, br. 821; 184, br. 826; 202, br. 855; 241, br. 1013; 153, br. 740; 272, br. 1127.

⁴⁰ Pavić je 1764. objelodanio tiskom prijevod Kačićeva *Razgovora ugodnog* na latinskom jeziku (*Descriptio solita et rythmica regum, banorum caeterorumque heroum slavinarum seu illyricorum*, Budae 1764.), ali taj prijevod se ne može smatrati povijesnim istraživanjem. No, u *Nadodanje glavnih događaja Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga neodavno na svitlost danomu*, (Pešta 1768.), Pavić je koristio kao sadržaj gradivo sabrano za *Ramus viridantis olivae* (usp. Forko II 1886, 26; Sekulic 1969, 107-109).

⁴¹ Usp. *Ramus viridantis olivae*, VI, VII.

kronologije pružiti odgovore na pitanja koja je u svojim *Epitome vetustatum Provinciae Bosniensis* 1762. i 1765. postavio Filip Lastrić. Provincijal Blagoje je odlučio Paviću povjeriti taj zadatak, jer je bio prokušan literarni djelatnik, bogat radnim iskustvom i okretan u sabiranju informacija. Pavić je prihvatio postavljen zadatak i obavio ga u vrlo kratkom roku.

Pavić u *Ramus viridantis olivae* slijedi stil franjevačkih kronika iz onoga vremena. Preuzima gradivo koje redovito koriste takve kronike; to gradivo također tako tematski raspoređuje. Zato je njegovo djelo bogato dokumentima koji ukazuju na pravne povlastice koje su franjevci stekli svojim djelovanjem na crkvenom i društveno-političkom području. Također je to povijest franjevačkih lokacija, crkava i samostana. Jednako tako je Pavić pružio kroniku važnijih događaja iz života i djelovanja franjevaca unutar samostana. Ipak je Pavićev *Ramus viridantis olivae* prvenstveno prikaz djelatnog franjevaštva među Hrvatima. Pavić je zbog svoje pripadnosti budimskom kulturnom krugu i osobne kulturne fizionomije mogao uočiti i uspješno izraziti tu osobitu franjevačku karizmu i povijesnu ulogu franjevaca među Hrvatima. Zato je njegovo djelo istaklo kao osnovni predmet zanimanja sam narod kojem su franjevci služili crkvenim služenjem, a ne samo franjevce koji su obavljali to služenje.

Takva koncepcija je razlog da *Ramus viridantis olivae* pruža mnogo povijesnog gradiva za društvenu i političku povijest, štoviše i za vojnu povijest. Iz djela se razabire struktura političke i administrativne uprave u Slavoniji i Srijemu, nazivi i funkcije te kompetencije pojedinih dužnosnika. Analizom njihova odnosa prema franjevcima Pavić daje uvid u odnos crkvenih i društvenih tijela, u javno mnijenje u prvoj polovici XVIII. stoljeća kao i indikacije za poznavanje mentaliteta ondašnjih društvenih slojeva. Pavićevo je djelo također važno za poznavanje života u Vojnoj Krajini. Otkriva ne samo slijed različitih vojnih operacija nego i odnose između stranoga i domaćeg vojnog činovništva kao i položaja krajišnika i njihove obveze.

Crkvenoj povijesti posvećuje Pavić mnogo pažnje. Donosi dokumente o misijskom djelovanju Crkve, o pokušajima oko crkvenog jedinstva, o ondašnjim značajnim crkvenim događajima, o poglavitim mjestima crkvenoga i vjerničkog okupljanja, o pastoralnom radu svećenika i redovnika, o crkvenoj humanitarnosti, o svetačkim primjerima o brizi Crkve za političku sudbinu naroda, o ulozi Crkve u javnom i društvenom životu kao i o njezinu doprinosu kulturnom i prosvjetnom buđenju naroda.

Topohistoriografsko Pavićevo djelo je odličan pokazatelj prilika krajem XVII. i u prvoj polovici XVIII. stoljeća u kojima su živjeli narod i Crkva sjeverno od Save. Zajedno s ostalim Pavićevim literarnim djelima ono je dokaz nacionalnog digniteta te crkvene i kulturne integritetnosti Hrvata u Slavoniji, Srijemu, Banatu, Bačkoj i u mađarskom Podunavlju u tom vremenu. Neophodno je za razumijevanje vjerskih, crkvenih, štoviše i narodnih, a također i kulturnih prilika u spomenutom razdoblju u tim krajevima.

U tu svrhu je iskoristio podatke koje su prikupili drugi, a koristio se osobito kronikom Ivana Stražemanca. Valja naglasiti da je Pavić uspješno izbjegao franjevačke i crkvene partikularnosti, ostao je trijezan i objektivan iznositelj činjenica; nigdje,

naime, ne pokazuje da je knjiga nastala povodom diobe provincije Bosne Srebrene koja nije prošla bez međusobnih trzavica i predbacivanja franjevaca u razdijeljenim provincijama. Izbjegao je također promatranje franjevačke prošlosti koje bi bilo podložno uskom horizontu trijumfalističkog prikaza vlastitih djela. Probrao je dokumente i ostalu građu koja mu je bila potrebna da stavi život i djelovanje franjevaca u šire okvire općega društvenog, narodnog i crkvenog događanja. Tako se dogodilo da je *Ramus viridantis olivae* ne samo franjevačka kronika, nego je u najvećem dijelu sadržaja kronika vjerskoga, crkvenog i kulturnog života Hrvata sjeverno od Save na području koje je do kraja XVII. stoljeća bilo pod turskom vlašću.

Stoga u crkvenoj i napose franjevačkoj historiografiji Pavićevo djelo ima osobito mjesto iz slijedećih razloga: prvo, u *Ramus viridantis olivae* prije svega dolazi na vidjelo da su franjevci dio hrvatskog naroda i djelatni dio Crkve u Hrvata. Njihova izniklost iz naroda, povezanost s narodom i služenje narodu najprije dolazi do izražaja u franjevačkom misionarskom služenju u predtursko vrijeme, a u vremenu turskog vladanja i poslije tog razdoblja u pastoralnom služenju istom narodu. Drugo, Pavić nastoji prikazati franjevce kao osobit čimbenik javnog života, i to ne samo crkvenoga nego također političkog i društvenog. Marljivo ukazuje na franjevačko sudjelovanje u crkvenoj upravi, u predvođenju naroda za vrijeme migracija, na vlastice kojima su franjevci uspijevali osigurati tu svoju vodeću ulogu pred državnim vlastima te na njihovu prisutnost u društvenim događajima, kako za vrijeme rata tako u razdoblju mira. Treće, Pavić daje u svom djelu mnogo prostora franjevačkoj djelatnosti u kulturnom životu pa bilježi sve što pokazuje franjevačku zauzetost u školstvu, književnosti, umjetnosti i crkvenom graditeljstvu.

Premda se sa stajališta suvremene povijesne metodologije Paviću mogu iznijeti mnogi prigovori, ipak je njegovo topohistoriografsko djelo *Ramus viridantis olivae* vrijedno i danas nakon 21 desetljeća. Po svom sadržaju predstavlja još uvijek izvor za hrvatsku kulturnu i crkvenu povijest, a po koncepciji i shvaćanju crkvene i franjevačke povijesti nadilazi i poneke suvremene povijesne prikaze jer postavlja tezu: franjevci su vrijedni u onoj mjeri u kojoj su djelatno prisutni u narodu kojem pripadaju.

Zaglavak

Pavić pripada hrvatskom kulturnom krugu u Budimu koji je nastao djelovanjem visokih škola hrvatskih franjevaca, najprije članova provincije Bosne Srebrene, a zatim provincije sv. Ivana Kapistranskoga. Premda je stvaralaštvo tog kruga topički vezano za mjesto na krajnjem rubu hrvatske dijaspore u južnoj Ugarskoj, ono nema dijasporska i regionalna obilježja; ono je po svom nadahnuću, htijenju i tekovinama općehrvatsko ili barem sjevernohrvatsko, i to u duhu hrvatske crkvene, nacionalne i kulturne tradicije. Djelovanje tog kruga ima izrazit etnocentrički značaj, ali je po svom mjestu bilo najbliže srednjoeuropskim kulturnim mijenama u društvu i u Crkvi u drugoj polovici XVIII. stoljeća kad se u zapadnoj i srednjoj Europi razmahao iluminizam, a u Habsburškoj Monarhiji jozefinizam kojem je sadržajna komponenta obnovno katoličanstvo iz pologa kasnog jansenizma. Redovito nitko ne ističe da

književni izraz navedenih Pavićevih djela odudara od načina pisanja njegovih neposrednih prethodnika i suvremenika, ali sadržaj većeg dijela njegovih objavljenih spisa diskretno otkriva odmak od tradicionalne literature katoličke obnove i ukazuje na Pavićevu zainteresiranost za obnovno katoličanstvo koje predstavlja značajan idejni i sadržajni iskorak iz matice potridentske katoličke obnove baroknog vremena.

Literatura

- Badurina, Anđelko (ur.). 1985. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Bogišić, Rafo. 1973. Suvremenost i tradicija u književnom postupku bosanskih franjevaca. *Godišnjak Instituta za izučavanje jugoslavenskih književnosti u Sarajevu*, knjiga II.
- Borić, Marijana. 2014. Doprinos franjevaca tradiciji hrvatskih pučkih kalendara. U: Pavao Knezović i Marko Jerković (ur.). *Zbornik o Emeriku Paviću*. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu. 337-353.
- Bösendorfer, Josip. 1966. Prikaz povijesti franjevaca na slovenskom Jugu, njihova školstva, života i rada fra Ivana Stražemanca, prvog slavonskog topohistoriografa. *Dobri pastir*, XV-XVI: 408-412.
- Csevapovich, Grgur. 1823. *Synoptico-memorialis-catalogus observantis Minorum provinciae s. Joannis a Capistrano, olim Bosnae Argentinae; a dimidio seculi XIII. usque recentem aetatem, ex archivo et chronicis eiusdem recusus*.
- Csevapovich, Grgur. 1824. *Recensio observantis Minorum provinciae s. Joannis e Capistrano*.
- Forko, Josip. 1886. *Crtice iz slavonske književnosti u XVIII. stoljeću*, II. Osijek.
- Georgijević, Krešimir. 1969. *Hrvatska književnost od XVI. do XVIII. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Gortan, Vladimir. 1968. Hrvatski latinisti iz Slavonije. *Simpozij „Doprinos Slavonije hrvatskoj književnosti“*. Vinkovci-Zagreb: Skupština općine Vinkovci.
- Hersche, Peter. 1977. *Der Spaetjansenismus in Oesterreich*. Verlag: Vöaw.
- Hofinger, Johannes. 1937. *Geschichte des Katechismus in Oesterreich von Canisius bis zur Gegenwart*. Innsbruck/Leipzig: Rauch.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan. 1860. *Bibliografija hrvatska*, I. dio. Zagreb.
- Mandić, Dominik. 1968. *Franjevačka Bosna*. Rim.
- Marijanović, Stjepan. 1997. Matija Petar Katančić, hrvatski leksikograf i paleograf. U: Josip Bratulić i Stjepan Damjanović. *Prvi hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova II*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo. 189-196.
- Matić, Tomo. 1940. Život i rad Matije Petra Katančića. *Stari pisci hrvatski*, sv. XXVI. Zagreb: JAZU. 59-110.
- Matić, Tomo. 1945. *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*. Zagreb: HAZU.
- Mihanović-Salopek, Hrvojka. 2014. Obilježja Pavićeva homiletičkog diskursa u kontekstu slavonske duhovne književnosti. U: Pavao Knezović i Marko Jerković

- (ur.). *Zbornik o Emeriku Paviću*. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu. 45-63.
- Sekulić, Ante. 1969. *Književnost bačkih Hrvata*. Zagreb: Kritika.
- Sekulić, Ante. 1969a. Tri priloga hrvatskoj kulturnoj povijesti. *Kačić* II.
- Stolac, Diana. 2015. Filološki pogled na *Ručnu knjižicu* Emerika Pavića iz 1769. godine. Rijeka.
- Šundalić, Zlata. 2014. Propovjednik o ženi. U: Pavao Knezović i Marko Jerković (ur.). *Zbornik o Emeriku Paviću*. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu. 25-43.
- Švigelj, Dionizije, 1968. Ilirci iz Slavonije. *Simpozij „Doprinos Slavonije hrvatskoj književnosti“*. Vinkovci-Zagreb: Skupština općine Vinkovci. 49-51.
- Hoško, Franjo Emanuel. 1976. Dvije osječke visoke škole u 18. stoljeću. *Kačić* 8.
- Hoško, Franjo Emanuel. 1995. Marijan Jaić, obnovitelj među preporoditeljima. *Kateheza*.
- Hoško, Franjo Emanuel. 2002. *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Hoško, Franjo Emanuel. 2010. U: Franjo Emanuel Hoško, Pejo Čošković i Vicko Kapitanović (ur.). *Hrvatski franjevački biografski leksikon*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 293, 337, 559.
- Hoško, Franjo Emanuel. 2010a. Kontroverzijijski spisi Stjepana Vilova. U: Robert Skenderović (ur.). *Identitet bačkih Hrvata*, Zagreb-Subotica: Hrvatsko akademsko društvo. 95-108.
- Hoško, Franjo Emanuel. 2013. Antun Bačić i hrvatski budimski kulturni krug. U: Tatjana Melnik (ur.). *Zbornik o fra Antunu Bačiću. Radovi znanstvenog skupa održanog 14. i 15. travnja 2010. u Slavonskom Brodu i Našicama*, Slavonski Brod – Našice: Hrvatski institut za povijest. 164-173.
- Tatarin, Milovan. 2006. Je li se što sačuvalo od kalendara Emerika Pavića?. U: Nela Veronika Gašpar (ur.). *Zbornik Franje Emanuela Hoška : Tkivo kulture*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost. 289-314.

Summary

Writer Emerik Pavić of Budim „From Slavic Father“

Emerik Pavić (Budim, January 5th 1716 – Budim, April 15th 1780), Croatian and Latin writer, was a member of the Franciscan Province of Bosnia Srebrna (1734 – 1757) and later of the Province of St. John of Capistrano. He taught philosophy in Baja (1743 – 1746), returning to Budim immediately after his work at this high school and staying in his native town until his death, first as a professor of theology at the University (1750 – 1761), and for two decades as a dean of the University. He was encyclopaedist by education and culture: he wrote in Croatian

and Latin, in verse and prose. His rich bibliography, both his published works and in manuscript, witnessed that he was an excellent theological connoisseur, biblical scholar, homiletic and catechetical writer, philologist, grammarian and historian; he also translated certain medical records from Latin into the Croatian language. He belonged to the Croatian circle in Budim, established by the activities in high schools of the Croatian Franciscans in Budim. The activities of that circle were of great ethnocentric importance, since it was active in ethnic diaspora, far from the Croatian ethnic area, addressing all Croatian people. Members of that special cultural circle were active from the early 18th to the second half of the 19th century.

Judging by the wide scope of his cultural interests and by the number of his writings, Pavić was their most prolific writer in the 18th century. His works show that he was faithful to the ancestral cultural tradition of his predecessors, being at the same time the inspiration for his followers, especially the translators of the Holy Bible by Matija Petar Katančić. Pavić wrote his Croatian works in Ikavian accent of Stokavian dialect and dedicating them to all those who promoted that dialect. However, those works could be considered as primarily dedicated to Croats in Hungarian diaspora, inhabitants of the Danube river and Tisza river basins, Bačka, Baranja and Banat. Pavić was also an originator of the Catholic Enlightenment in the Croatian literature. It is quite understandable that he was the first to encounter with it, as Budim was close to the medieval cultural and political centres and therefore close to cultural changes in the society and the Church in the second half of the 18th century. At the time, illuminism was gaining strength in the Western and Central Europe along with reformed Catholicism arising from late Jansenism in the Church. Reformed Catholicism or Catholic Enlightenment was, regarding its content, still within the framework of Catholic renewal after the Council of Trident, so it emphasized forgotten programmes and ideas of that Council, since they were disregarded by the Catholic Baroque. Those works written by Pavić substantially stand out from the traditional Catholic literature, making his interest in the renewal of Catholicism obvious in some of his work. Those works by Pavić present an important notional and thematic step out of the mainstream Catholic Baroque literature, and as such can be also recognized in the programme of the renewed Catholicism, which was an integral part of Josephinism.

Key words: Emerik Pavić, Croatian writer, writer and poet in Croatian and Latin, Croatian cultural circle in Budim, Catholic renewal, renewed Catholicism.

